

Univerzita Karlova v Praze
Pedagogická fakulta
Katedra českého jazyka a literatury

Specifické typy knih pro období pregramotnosti

Vedoucí diplomové práce: PhDr. Vladimíra Gebhartová

Autorka DP: Lenka Hartmanová, roz. Kovaříková

Praha 8 - Kobylisy, Třeboradická 1077, PSČ 182 00

5. ročník, předškolní pedagogika

Kombinované studium

Rok dokončení DP: 2007

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury.

V Praze dne 29.11.2007

Podpis.

Chtěla bych poděkovat PhDr. Vladimíře Gebhartové za cenné rady, připomínky a pochopení, které mi poskytovala v průběhu psaní této práce.

Obsah

Úvod	5
1. Teoretická část	7
1.1 Vývojové předpoklady dítěte předškolního věku pro percepci literárního díla	8
1.2 Typy knih v literatuře pro děti.....	12
1.2.1 Specifické typy knih pro období pregramotnosti.....	15
1.3 Leporelo.....	16
1.3.1 Představitelé klasického a současného leporela	21
1.4 Obrazová kniha	29
1.4.1 Vývoj a současná podoba obrazové knihy.....	32
2. Praktická část	47
2.1 Pedagogický projekt na základě literárního textu	48
2.2 Program I. Bílá zima.....	49
2.3 Program II. Jakub a babí léto	57
2.4 Program III. Hřej, Mozarte, hřej.....	65
Závěr	69
Literatura.....	71
Přílohy	

Úvod

Má vřelá náklonnost k dětským knihám začala velice brzy a bez přestání trvá . Díky této zálibě jsem se rozhodla zaměřit svoji práci na oblast literatury pro děti. Výběr tématu mé diplomové práce ovlivnily mimo jiné dvě zkušenosti.

První zkušenost přišla s narozením mých dvou dětí. Rázem jsem měla důvod, jak svoji zálibu ve čtení dětských knih dostatečně zdůvodnit a pokračovat v ní. Chtěla jsem zahrnout děti množstvím podnětů a zážitků z prohlížení a předčítání dětských knih. „ Překvapila mě však tehdy obrovská šíře nabídky dětských knížek a tím i velice nesnadný výběr kvalitních titulů. Začala jsem tedy hledat, zkoušet a vybírat. Právě moje rodičovské zkušenosti s rolí prostředníka, který dětem předčítá, povídá si s nimi nad knihou a také je po celou dobu pozoruje a vnímá jejich reakce na tu kterou knihu, se staly základem pro výběr knih, o kterých se zmiňuji ve své diplomové práci.

Druhá zkušenost je vlastně tak trochu vzpomínkou na objevení obrazové knihy. První setkání s knihami Mileny Lukešové a Daisy Mrázkové bylo překvapivé, vůbec jsem tehdy o jejich existenci netušila. Našla jsem je právě ve školní knihovně mého druhého pracoviště. Je to již dlouho a já si jen vzpomínám, jak jsem se těšila, až si budu tyto knihy číst a prohlížet se svými dětmi. Tato vzpomínka se mi ale vybavila až při druhém setkání s obrazovými knihami, kdy jsem je vyhledala již cíleně a teprve potom si uvědomila, že je vlastně znám. Při prohlížení a četbě knih Mileny Lukešové a Jana Kudláčka se svými dětmi jsem si uvědomila, jak emocionálně na děti tyto knihy působí. Mohla jsem pozorovat, jak se děti těší z poetických ilustrací a jak se ke knihám samy vracejí.

V teoretické části své práce bych se chtěla zaměřit na různé typy knih pro děti v předčtenářském období, popsat jejich určující znaky a usnadnit tak orientaci v množství rozličných podob publikací pro malé děti, se kterými se můžeme v dnešní době setkat. Podrobněji se věnuji dvěma stěžejním typům knih pro období pregramotnosti - leporelu a obrazové knize. Vycházím při tom z publikovaných teoretických názorů, které popisují charakteristické znaky těchto knižních typů. Dále se budu zabývat vývojem těchto knih a jejich případnou postupnou proměnou. Zaměřím se na klasická díla těchto typů, a také upozorním na díla nová, podle mého názoru objevná a zasluhující si pozornost.

V praktické části bych chtěla vypracovat pedagogický projekt zaměřený především na práci s obrazovou knihou. Na tomto projektu bych si chtěla ověřit, zda je možné, a jak nejlépe, zprostředkovat zážitek z percepce obrazové knihy i ve větší skupině dětí, tedy i v mateřské škole.

1. Teoretická část

1.1 Vývojové předpoklady dítěte předškolního věku pro percepci literárního díla

Předpokladem k chápání obsahu literárního díla je dosažení určité vývojové úrovně poznávacích procesů, myšlení a řeči. Podle Severové jde především o znalosti o zobrazeném předmětu, o rozvinutí schopnosti dětí vytvářet názorné představy o nepřítomných objektech a o postupné osvojování řeči (Mišurcová,V., Severová, M., 1997).

V prvním a druhém roce získává dítě poznatky senzomotorickou hrou, manipulací s předměty a pozorováním reakcí předmětů a živých bytostí. „Rozhodující pokrok v kognitivním vývoji dětí znamená vznik a vývoj schopnosti vybavovat si fyzicky nepřítomné objekty a situace pomocí představ, kreseb nebo slovních označení" (Mišurcová,V., Severová, M., 1997, s.76). Tato schopnost je předpokladem pro alespoň částečné pochopení vnímaného obsahu literárního díla, kdy dítě již bude moci porozumět jednoduchému textu a také poznat, co je zobrazeno na ilustraci. Batole si už dokáže představit svoji činnost i to, co jeho aktivita způsobí. Začíná být schopné myslet v představách, napodobuje nepřítomné osoby, prožité okamžiky a používá zástupné předměty při hře.

Vývoj poznávání probíhá ve vzájemném působení s rozvojem řeči dítěte. Již ve třinácti měsících začíná dítě chápat, že každá věc a živá bytost má své jméno, svůj název. Jak začíná dítě současně chápat trvalost těchto objektů, poznává i fakt, že tyto trvalé věci i bytosti mají svá stálá pojmenování. Toto období je také charakteristické hrou dítěte s řečí. Opakuje slova, zkouší různé varianty a slovní spojení, řečová aktivita je cílem i prostředkem zároveň.

Přibližně ve dvou letech dítě skloňuje a skládá slova do vět, které jsou zpočátku dvouslovné. V tomto věku je již také schopno zapamatovat si krátké texty říkadel.

Stále lépe již děti také chápou obsah literárního textu. Ten bývá často žertovný a děti se baví při jeho poslechu a radostně jej prožívají, vyžadují opakování a také začínají text říkadel reprodukovat. Vhodně volený výtvarný doprovod knížek dítěti usnadňuje pochopení obsahu textu a zároveň znovu přitahuje pozornost dítěte a motivuje je k prohlížení, poslechu i k reprodukci. Recepce říkadel a obrázků přispívá nejen k rozvíjení estetického smyslu, estetického citění a estetických potřeb dětí, ale příznivě ovlivňuje i jejich celkový kognitivní vývoj. Podporuje vývoj řeči, představivosti, a tím i celkový vývoj dětského myšlení v tomto období" (Mišurcová, V., Severová, M. 1997, s. 124).

Předškolní období vymezuje M. Vágnerová (1999, s.107) takto: „Předškolní období trvá přibližně od tří do šesti let. Konec této fáze má individuálně rozličnou časovou lokalizaci, protože není určen jen fyzickým věkem, ale hlavně sociálním mezníkem, nástupem do školy. Ten s věkem dítěte sice souvisí, ale může oscilovat v rozmezí jednoho, eventuálně více let" (Vágnerová, M. 1999, s. 107).

Podle Eriksona je období předškolního věku označováno jako věk iniciativy (in Vágnerová, M., 1999). Hlavní potřebou dítěte v předškolním věku je aktivita, kterou se dítě prosazuje. Zpočátku jde především o aktivitu, která je sama o sobě cílem a která uspokojuje dítě sama o sobě. Po dosažení určité úrovně schopností a dovedností začíná dítě svoji aktivitu směřovat k dosažení určitého cíle. Aktivita je prostředkem i potvrzením dětského vývoje. V předškolním věku je důležité rozvíjení účelné aktivity, proto by měla být iniciativa dítěte regulována.

návaznosti na rozvoj poznávacích procesů si dítě postupně osvojuje normy chování, které mu usnadňují orientaci v řádu světa. Předškolní dítě dosahuje podle Kohlberga tzv. premorální úrovně (in Vágnerová, M. 1999), kdy považuje za dobré to, co ocení rodiče a další dítěti blízcí dospělí. Pro rozvoj osobní identity dítěte jsou velmi důležité normy. Dítě si utváří představu o obsahu žádoucího chování podle pozitivních

reakcí u citově významných autorit. Pokud dítě nedostává tuto zpětnou reakci nebo neplatí v této oblasti žádná pravidla, je ve svém vývoji ochuzeno. Známkou toho, že došlo k přijetí norem, je pocit viny, který se objevuje ke konci předškolního období. Znamená to, že dítě již přijalo určité normy chování a ví, že se tak musí chovat, i když ho nikdo nevidí. Vnější regulace se stává autoregulací. Přiměřený vývoj přijímání norem a adekvátních pocitů viny je důležitý pro rozvoj svědomí. Pro vývojovou úroveň předškolního věku je typická vazba svědomí na konkrétní situaci, kdy dítě hodnotí výsledek a není už pro ně důležitá pohnutka nebo příčina, která k činu vedla.

V předškolním věku se rozvíjí prosociální chování, kdy je dítě již schopno více kontrolovat svoji agresivitu, dokáže potlačit vlastní aktuální potřeby ve prospěch skupiny a dochází k rozvoji schopnosti empatie. Předpokladem pro tento rozvoj je uspokojení potřeby jistoty a bezpečí v rodině. Prosociální chování se dítě učí také prostřednictvím nápodoby a identifikace. Dosažení určitého vývoje předškolního věku se projeví vznikem potřeby sociálního kontaktu s vrstevníky.

Dítě je již schopno navazovat kontakty i mimo rodinu, především se svými vrstevníky. V tomto věku si vybírá kamarády, učí se prosadit ve skupině dětí a získat pocit úspěšnosti, učí se soupeřit i spolupracovat.

Myšlení předškolního dítěte je stále ještě prelogické. Pro tuto fázi vývoje je charakteristickým rysem také názornost a intuitivnost. Předškolní dítě je ještě stále pod vlivem egocentrizmu. Pokud mu nějaká informace nevyhovuje nebo jí nerozumí, přizpůsobí si ji. Dítě je zaměřené především na poznávání přítomnosti, při kterém upřednostňuje vizuální prezentační formu. To, co vidí, pro něj představuje jistotu. V tomto věku však není ještě schopno systematického prohlížení jedné části. Vnímá objekt globálně, nebo se naopak zaměří na nápadný detail. Předškolní děti chápou svět v mytické

a antropomorfizované podobě. Dítě světu lépe rozumí, když mu přiřítá vlastnosti živých bytostí nebo přímo vlastnosti lidské.

To, jaký vztah má dítě k okolí a k sobě samému, jeho pocity a názory, se odráží především v jeho hře, vyprávění a kresbě. Tyto činnosti umožňují dítěti realitu také dále poznávat a porozumět jí, vyrovnat se s nepříjemnými nebo novými situacemi.

Řeč předškolního dítěte se rychle zdokonaluje. V tomto období se výrazně rozšiřuje slovní zásoba a dochází k osvojování gramatických pravidel. Dítě již dokáže vyjádřit to, co chce sdělit a dokáže také svoje sdělení přizpůsobit osobě, se kterou mluví. Jeho zájem o řeč roste, protože má **nyní více možností ke komunikaci a také stále více podnětů**. Řeč potřebuje k dorozumívání se s ostatními dětmi a dospělými, kterých v jeho okolí přibývá. Většina dětí na začátku tohoto období nevyslovuje správně všechny hlásky. Důvodem je nezralost v oblasti motoriky mluvidel a sluchové diferenciaci. Ke konci tohoto období potíže s výslovností většinou ustupují. Větší řečové problémy jsou řešeny s pomocí odborného logopeda. Děti se učí mluvit tak, že napodobují verbální projev dospělého nebo staršího dítěte. Opakují nebo napodobují to, čemu alespoň částečně rozumějí.

Z toho vyplývá, že promluva nebo text v knize může sice obsahovat nová slova a slovní spojení, ale pouze v omezené míře. Pokud totiž dítě nechápe smysl textu či promluvy, nebude mít pro něj sdělení žádný význam, a proto si jej nezapamatuje. Předškolní dítě používá řeč také k regulaci vlastního chování. Podle Šulové se „Čtyř - až pětileté dítě často řídí instrukcemi převedenými do vnitřní řeči.“(in Mertin, V., Gillnerová, I., s. 14, 2003).

1.2 Typy knih v literatuře pro děti

Literatura pro děti a mládež má svoje specifické rysy a zákonitosti. Na rozdíl od literatury pro dospělé je bezprostředněji závislá na potřebách svého adresáta. Záměrně se tedy přizpůsobuje psychologickým i sociálním dispozicím dítěte a snaží se o to, aby byl obsah přitažlivý, přístupný a podnětný. Z tohoto důvodu je věnována velká pozornost také obrazové stránce, která se stala neopominutelnou součástí knihy pro děti.

Do okruhu literatury pro děti bývají v posledních desetiletích zařazovány i knihy pro malé děti před dovršením třetího roku věku. Pomineme-li, že tyto beztextové publikace a knižní hračky jsou často předmětem diskusí o oprávněnosti zahrnutí mezi literární útvary, lze je podle Urbanové (2004) zařadit do oblasti literatury pro děti s vědomím toho, že většina těchto knih vznikala na základě literárního námětu a často i podrobného scénáře. Slovesná rovina je neoddělitelnou součástí knihy, protože se realizuje formou verbálního projevu dítěte, případně komunikací dítěte a prostředníka.

K jednotlivé typům knih tedy přistupuji s přihlédnutím k těmto novějším trendům a také ke skutečnosti, že nelze oddělovat hledisko formálního ztvárnění knihy a hledisko žánru. Pohádka tak například může být prezentována jako poezie i próza, a to v klasické knize, v leporelu, ale i v omalovánkách.

Využívám proto možnosti charakterizovat jednotlivé typy knih, podle toho, v jaké podobě se dostávají k dítěti. Pro svoji práci jsem použila typologii V. Gebhartové (1987), která si při zařazování knih k jednotlivým typům všímá vzhledu knižní publikace, podílu textu a obrazu, formátu a případných dalších složek knihy.

Prvním typem knihy, se kterým se dítě většinou setkává, je **publikace bez textu**. Jedná se o knihy, které charakterizuje dominantní obrázek. Tyto knihy však nelze posuzovat čistě jako výtvarné dílo, protože každá z nich, jak už jsem uvedla, zpravidla vzniká podle literárního námětu a často i podrobného scénáře, který určuje podobu a zaměření knihy.

Tento knižní typ má podobu beztextových leporel klasických a menších formátů, skládacích papírových kostek, látkových, plastových a panoramatických knížek nebo karet v papírových přebalech a sadách. Tyto knihy směřují k vizuální a verbální komunikaci. Obrázky přitahují pozornost dítěte a podněcují je ke hře. Stávají se podkladem pro vyprávění, slovníčkem nových slov a pojmů a v neposlední řadě také hračkou. V současné době mají knihy tohoto typu převážně podobu leporel. Již pro mladší kojence jsou určena látková rozkládací leporela, která se dají zachytit k dětské postýlce. Plastové knížky, často s dalšími herními prvky, si může dítě prohlížet a hrát si s nimi i při koupání. Knížky v podobě kostek jsou přizpůsobeny velikosti dětské ruky.

Některá leporela a knížky také obsahují další herní prvek, např. hračku, ozvučení, posuvné části apod. Tyto knihy zařazuje V. Gebhartová ke knihám stimulativním, které patří do druhého typu knih, který nazývá **hravě didaktický**. Sem patří i omalovánky a vystřihovánky, skládačky, publikace s didaktickými hrami a úkoly. Text je zde přítomen v různé podobě a rozsahu a může mít podobu jednoslovného označení zobrazeného objektu, návodné otázky nebo instrukce k provedení nějakého úkolu, ale také může mít podobu beletrie. Tento typ se v současné době vyskytuje především v podobě již zmíněných knížek s hračkou, omalovánek, knih úkolů před vstupem do školy a různých instruktážních knih, které rozvíjejí zájmy a dovednosti dětí.

Třetí typ zastupuje **obrazová kniha**. Název napovídá, že zde výtvarná složka vystupuje výrazněji oproti složce textové. Obraz prostorově i emocionálně dominuje, ale

slovo zde má již v porovnání s předchozím typem jiné postavení. Stává se zde partnerem obrazu, inspirátorem námětu a kompozice. Podle Gebhartové (1987) je pro obrazovou knihu charakteristický vzájemný vztah slova a obrazu, jejich umělecká symbióza. Obrazové knihy mohou mít podobu klasické knihy, knihy netradičního formátu i leporela.

Čtvrtý typ je nejrozšířenější: je to **ilustrovaná kniha**, ve které již text převažuje proporčně i významově. Obraz doslova ilustruje text, dotváří atmosféru a akcentuje významné situace. Do tohoto typu patří většina knížek pro děti, nalezneme zde knihy básní, pohádkové knihy, povídky o zvířátkách a příběhy s dětským hrdinou i uměleckonaučné knihy.

K pátému typu řadí V. Gebhartová **syntetizující typ** publikace, kdy jsou knihy doplněny zvukovými nebo obrazovými nosiči, notovými záznamy, plakáty, omalovánkami nebo hrou. V dnešní době se objevují knihy s nahrávkami písniček, s omalovánkami. Knih tohoto typu však vychází velice málo.

Jako šestý typ zařazuje V. Gebhartová knihy s textem bez průvodní ilustrace. Tento **neilustrovaný typ** knihy by byl vhodný pro předčítání dětem, které jsou citlivější na sluchové podněty a rády se nechávají unášet svou vlastní představivostí. Tyto knihy u nás nejsou běžné a v podstatě vůbec nevycházejí.

Klasifikace typů Hany Benedikové (in Urbanová, S., 2004) vychází z rozsahu a vzájemného poměru mezi textem a obrazem a vnější podoba knihy ho neovlivňuje.

Knihy pro děti řadí do tří stěžejních typů. Typ obrazový zahrnuje beztextová leporela, obrazová panoramata, knižní hračky, omalovánky i vystřihovánky. Za stěžejní typ knih pro předčtenáře považuje H. Benediková typ obrazově-textový, který reprezentuje leporelo a obrazová kniha. K poslednímu typu, kterým je typ textově-obrazový, náleží všechny knihy s texty a žánry určenými dětem. Jedná se o všechny lyrické, epické, folklórní i

moderní žánry. V tomto typu knih nalezneme říkadla, hádanky, popěvky, pohádky i povídky a uměleckonaučné knihy.

1.2.1 Specifické typy knih pro období pregramotnosti

Beztextové knižní typy se uplatňují především vbatolecím období, typ hravě didaktický zastupují v dnešní době především omalovánky, které postupem času vycházejí, stále častěji bez průvodního textu a variují především ilustrace se známými seriálovými postavičkami večerníčků apod. Knihy s úkoly pro předškolní děti se zaměřují na přípravu dítěte pro vstup do první třídy a podobně jako knihy rozvíjející zájmy a tvořivost dětí obsahují většinou pouze instruktážní texty. Po celé předčtenářské období jsou dětem předčítány texty bohatě ilustrovaných knížek, ve kterých se především uplatňuje povídka, pohádka a uměleckonaučná literatura.

Zcela specifickými a stěžejními typy knih právě pro období pregramotnosti jsou leporelo a obrazová kniha. Leporelo je zvláštním typem knihy, který je přímo adresován malým dětem. Zahrnuje výše popsané knižní typy beztextové, hravě didaktické, obrazovou knihu i knihu ilustrovanou. Obrazová kniha odpovídá svým důrazem na současné vnímání literární a výtvarné roviny vývojovým předpokladům dětí v předškolním období. Působivost ilustrací emocionálně zasahuje dítě a vtahuje je do příběhu. Těmito dvěma typům knih se budu podrobněji věnovat v následujících kapitolách.

1.3 Leporelo

Zcela specifickým typem dětské knihy, který může skrývat pohádku, povídku, říkadla i obrazovou knihu, je leporelo. Je to zpravidla první kniha, se kterou se dítě setkává. Na první pohled se od ostatních knih výrazně liší svým vzhledem. Kniha má tuhé listy, které se dají rozkládat do pásu, anebo jsou listy spojeny ve hřbetu podobně jako u běžné knihy.

Ke vzniku leporela vedly praktické důvody, především snaha o usnadnit manipulaci s ním nejmladším dětem, jimž je určeno. Podle Gebhartové (1984, s. 27) „je název, leporelo ze španělštiny a má základ v latinském slově lepor, které znamenalo jemnost, kouzlo, lepost slohu.“

Specifické znaky leporela pojmenovává Z. Heřman (1984, s.99): „ Slovesná složka se vede souběžně s obrázky, není s nimi nijak pevně spjata, mohla by nastat i záměna. Leporelo může mít epický základ, ale častěji to bývá volný sled jednotlivých záběrů, třeba pásmo říkadel a podobně.“

Pojem leporelo definuje také Peterka (2006,s. 198): „Obrázková knížka s minimálním textem pro nejmenší, z tužšího papíru, harmonikově rozkládací, vhodná k prohlížení i na hraní.“

Z výše uvedeného tedy vyplývá, že vedle podoby je dalším určujícím rysem leporela hra. Hra zde figuruje jako aktivizační prvek mezi knihou a dítětem. Tento rys se sice bude objevovat v současné knižní tvorbě pro děti stále častěji ve všech typech knih, avšak u leporela je přítomna a žádoucí hra i ve své primární podobě. Dítě se baví nejen prohlížením obrázků a opakováním textu, ale také fyzicky. Knihu všelijak otáčí, staví ohrádky a domečky, které si potom vleže prohlíží, hraje si s proměnami obrázkové skládačky i pozorováním dlouhého pásu ilustrací. Některá leporela jsou vyrobena z měkké

látky a dítě si je může vzít do postýlky, některá jsou uzpůsobena pro prohlížení a hru při koupání. S takovýmto leporelem si tedy může hrát dítě již ve velmi útlém věku, zpravidla okolo šesti měsíců.

V současné době nalezneme na trhu opravdu velké množství leporel. Velkou část produkce zmiňovaných knih však zastupují přejaté tituly, které jsou často překládány bez ohledu na smysl a srozumitelnost textu, nebo je text nahrazován novým textem, často bez uměleckých kvalit. V tiráži často ani nenajdeme jména autorů či překladatelů. Tyto knihy nalezneme v hojném počtu u nakladatelství Rebo, Junior, Librex atd.

Podle typických znaků, především přítomnosti nebo absenci textu, vzájemného poměru obrazu a textu a podle zaměření, bychom mohli rozčlenit leporela do několika skupin.

První skupinu tvoří beztextová leporela, která jednoduše a realisticky zobrazují objekty z bezprostředního i vzdálenějšího okolí dítěte. Funkce těchto knih je především poznávací. Jsou to vlastně obrázkové slovníčky, ve kterých se dítě seznamuje s věcmi a zvířaty, poznává je na obrázku a začíná je pojmenovávat. Kresby těchto leporel jsou typické středovou kompozicí a výraznou konturou, která usnadňuje dítěti orientaci. Barevnost vychází ze základních barev, které jsou použity plošně bez postupných přechodů. Obrázky také poměrně často nahrazují fotografie věcí a zvířat. Tato leporela postupně mění svůj tvar z klasického obdélníkového formátu na menší formáty čtvercové a v současné době se objevují i leporela vykrojená do různých tvarů, nejčastěji tvarů do dopravních prostředků, zvířat a budov. Ojediněle také můžeme mezi beztextovými leporely najít taková, jejichž obrazová stránka má podobu poznávacích, tematicky zaměřených, obrazů, např. město s dopravními prostředky, na statku apod.

Většina leporel pro nejmenší děti však má alespoň základní text. Svým zaměřením ale patří do výše jmenované skupiny, protože sledují stejný záměr. Dítě poznává a pojmenovává to, co vidí na obrázku. Jednoduché věty vedou prostředníka, který si s dítětem prohlíží, k přečtení textu a tím dítě dostává zpětně potvrzení své odpovědi, nebo se dozví o zobrazeném předmětu další informaci. V této skupině najdeme i leporela s umělekonaučným zaměřením. Dítě se zde učí poznávat jednotlivá zvířata, věci a činnosti ve vztahu k prostředí. Základem takového leporela je velký poznávací obraz s množstvím postav, zvířat, rostlin a věcí. V rámu obrazu jsou často zopakovány kresby, detailů spolu s pojmenováním. Dítě tak například hledá na velkém obrázku lesa jednotlivá zvířátka a rostliny a poznává souvislosti. Častými náměty těchto leporel bývá příroda a život ve městě a na venkově.

Další skupina leporel patří spíše do kategorie knížek - hraček. Tyto knížky mají různá otevírací okénka, schovávačky, vysouvací prvky nebo otáčecí středy, ve kterých dítě hledá schovaný obrázek. Některé knížky jsou ozvučeny, zvuky napodobují hlasy zvířat nebo zvuky letadel, aut, vlaků apod. Součástí dalších knih bývají hračky, které pískají, svítí, dají se vyjmout a použít při hře. Funkcí těchto knih je především zaujmout pozornost dítěte, motivovat je k vlastní aktivitě, rozvíjet jeho schopnosti a v neposlední řadě i povzbuzovat v dítěti zájem o knihu samotnou.

V nejpočetnější skupině leporel je vedle obrazové části zastoupena ve větší míře i část textová. Obraz má stále vizuálně co do rozsahu převahu, ale stále častěji ilustruje obsah sdělení, a usnadňuje tak dítěti pochopení textu. Poslech rytmizovaného textu spolu s prohlížením obrázků patří k nejoblíbenějším činnostem malých dětí. Podle Severové: „spojením těchto dvou druhů umění vzniká umělecký útvar, který u dětí tohoto věku plní důležité funkce, které se vzájemně doplňují: obrázek pomáhá dítěti pochopit obsah říkadla tím, že ho částečně konkretizuje; obsah říkadla, který již dítě více nebo méně adekvátně

chápe, může být pro ně vodítkem k hlubší analýze obrázku" (in Mišurcová,V., Severová, M., 1997, s. 124).

Především touto velmi početnou skupinou textových leporel vchází, slovy E. Petišky (1957), leporelo do literatury a hledá v ní své místo. A právě této skupině leporel věnuji největší pozornost.

Leporelo klade na autory poměrně vysoké nároky, které by se snad na první pohled mohly zdát snadno splnitelné. Leporelový text je svébytným literárním útvarem, který má svoje zákonitosti. Tvorba leporelového textu je náročná ve výběru jazykových prostředků... „I v dětských knížkách je třeba pokračovat v rozmnožování slovního pokladu velmi opatrně a pokud možno klást slova do takové souvislosti, aby je dítě chápalo bez dalekosáhlého vysvětlování dospělých. Obtížně srozumitelný text dítě nezaujme, nemůže si jej zapamatovat a také ho později nebude reprodukovat. Dobrý text vyvolává u dítěte smysl pro hudebnost mateřštiny, svádí k memorování a k recitaci" (Petiška,1957).

Dalším předpokladem vzniku kvalitního leporela je jeho adresnost vzhledem k určené věkové skupině. Leporelo je knížka, která je určena pro velmi krátké vývojové období v životě dítěte, přibližně v rozmezí od jednoho roku do věku pěti, šesti let. Nejvhodnější je však leporelo, s výjimkou beztextových, pro děti od dvou do Čtyř let, zejména proto, že starší děti už umí velmi dobře zacházet s klasickou knihou, která je pro ně velmi lákavá a které také často dávají přednost.

Snazší manipulace s leporelem oproti tradiční knize však není jediná výhoda tohoto typu knihy. Je to především prvek hry, o kterém jsem již mluvila a který nabízí zcela jiné možnosti využití knihy. Tohoto principu jsou si současní autoři vědomi, a tak vznikají leporela, která jsou svým obsahem adresována starším předškolním dětem. Je otázkou, do jaké míry je toto směřování opodstatněné a zda nemají tato encyklopedická nebo velkoformátová leporela spíše komerční účel, který se však poněkud míjí svým

účinkem. U leporela je totiž více než jinde nutné přesné zaměření na věk dítěte, kterému je určeno. Přesahuje-li leporelo možnosti dítěte, dítě neporozumí obsahu a kniha je nemůže zaujmout. A pokud je leporelo už autorem adresováno spíše školnímu dítěti, najde si své čtenáře jen s obtížemi právě proto, že je pro svůj vzhled tradičně chápáno jako kniha pro malé děti.

Uvedené požadavky a další znaky charakterizující leporelo, jako jsou podle Urbanové (2004) relativní tematická samostatnost ilustrací na jednotlivých stranách a možnost členění textu na jednotlivé smysluplné sekvence, jistě splňují leporela, která u nás vznikla již na počátku a v průběhu minulého století a dodnes představují nejkvalitnější knihy pro malé děti. Důkazem toho jsou časté reedice některých titulů a nedostatek současných, stejně kvalitních knih tohoto typu.

Nejrozšířenější jsou u nás veršované texty říkadlového typu, čerpající z bohaté lidové slovesnosti a tradice, např. Josefa Lady, ale můžeme zde nalézt i poezii dnes už klasických autorů i autorů současných. Próza má v leporelových textech nejčastěji podobu pohádek nebo kratičkových příběhů o dětech a zvířátkách.

Mezi novými českými tituly nalezneme především různé podoby říkadel, které se liší pouze více či méně zdařilými ilustracemi. Velkou oblibu také zaznamenávají leporela menších rozměrů ve tvaru kostek. Tato leporela zůstávají v původním harmonikově rozkládacím pásu, který nabízí dítěti více možností při hře a také umožňuje pozorovat sled výtvarně ztvárněných motivů. Nejčastějším námětem jsou opět lidová říkadla, pohádky a především lidové písničky. Leporela klasického formátu s textem nenabízejí příliš nových titulů. V nabídce nalezneme především opakovaně vydávané osvědčené tituly a leporela s naučným obsahem a s ilustracemi v podobě poznávacího obrazu. Je velká škoda, že tato leporela již nevycházejí ve zmiňované původní rozkládací podobě.

Z nabídky českých textových leporel, která se vyskytují na našem trhu, vyplývá, že jsou dílem několika zkušených autorů, jejichž jména jsou zárukou kvality. Jedná se zejména o leporela výtvarníků Josefa Lada, Heleny Zmatlíkové a Zdeňka Milera. Autory prozaických a veršovaných textů a často i námětů a scénářů leporel jsou František Hrubín, Eduard Petiška, Milena Lukešová, Josef Brukner, Jiří Žáček, Pavel Šrůt a Hana Doskočilová.

1.3.1 Představitelé klasického a současného leporela

Leporelo u nás přivedl do klasické podoby Josef Lada. Oprostil knihy od secesního dekoru a jeho čistý styl i grafické uspořádání působí i dnes moderně. Většina Ladových titulů vychází v četných reedicích jen s drobnými úpravami a některé Ladovy ilustrace inspirovaly další autory (J.Žáčka, J. Bruknera, P. Šrůta) k novým vlastním textům. Lada také pojmenoval kritéria pro ilustraci dětské knihy: „Kresby v obrázkových knížkách pro děti mají být jen veselé, protože dítě je přímo nabito smíchem a radostí ze života. Obrázkové knížky pro děti mají být vždycky barevné, protože dítě barvy velmi miluje. Barvy však nesmějí být křiklavě strakaté. Mají být spíše v plochách, ne tuze vyiplané a raději v tónech světlých, svěžích" (in Stehlíková, B., 1984, s. 53,54).

Josef Lada

Leporelo **Říkadla** je výběrem z různých předválečných leporel a v této podobě vychází od roku 1955. Lidová říkadla Lada sám vybral a upravil. Ilustrace se vyznačují přehlednou kompozicí, důslednou plošností a především veselým dějem. Ladovy ilustrace

jsou přímo nabité smíchem, mají schopnost vyprovokovat dítě k pohybu a k napodobování veselého děje.

František Hrubín - Helena Zmatlíková

Leporelo **Hrajeme si celý den** (1955) obsahuje jedenáct říkadel, ve kterých si děti hrají s panenkami, vláčkem, bruslí nebo si házejí s míčem. Dějové ilustrace Heleny Zmatlíkové zabírají většinu plochy, text je umístěn vždy vlevo nebo vpravo v horní části strany.

Eduard Petiška - Helena Zmatlíková

Leporelo Eduarda Petišky a Heleny Zmatlíkové **O jabloňce** z roku 1954 patří k titulům, které jsou od svého vzniku opakovaně vydávány. I přes dobu svého vzniku si kniha totiž zachovává svoji poutavost a srozumitelnost pro dnešní generaci malých dětí. Tématem příběhu *O jabloňce* je proměna přírody během čtyř ročních období. Malý Martínek pozoruje mladý stromek jabloně na zahradě u svého domu. Vidí, jak je strom holý a zapadaný sněhem, jak raší pupeny, jak jabloň kvete i jak zrají plody. Také se musí o jabloň starat, spolu s tatínkem ji chrání před zajíci pletivem, postřikem proti škůdcům, zalévá ji, aby neuvadla. Text na každé straně je relativně samostatnou kapitolou, která popisuje proměnu přírody nebo lidskou činnost, která se vztahuje ke každému ročnímu období. Je dynamický častým užitím přímé řeči, Martínek rozmlouvá nejen s tatínkem a maminkou, ale i se zvířaty a rostlinami.

Jazyk je bohatý, ale srozumitelný, nevyskytují se zde žádná abstraktní slova. Každá kapitola také obsahuje nějaké poznání o přírodních zákonitostech. Co všechno se musí stát, než vyrostе jablíčko, a jak je potřeba pomoci, aby opravdu uzrálo.

Každou z dvanácti stran vyplňují ze dvou třetin žánrové obrázky Heleny Zmatíkové. Zbývající třetina je vyhrazena pro autorovo vyprávění. Malířka použila kolorovanou lineární kresbu. V horním rohu každého textu je umístěna malá kresba - medailon, který napovídá, jak se bude příběh proměňovat.

Tato kniha patří stále k nejlepším leporelům a ve své kategorii dosud hledá konkurenci.

Leporelo **Kam se schoval nůž**, jehož autorem je také Eduard Petiška, vzniklo v roce 1957. Grafická podoba knížky je totožná s leporelem *O jabloňce*, o kterém se" zmiňuji výše. Autor zde použil motiv cesty, kdy se proměňuje prostředí, ale situace, v tomto případě hledání nože, se neustále opakuje. Děti se seznamují s listnatými i jehličnatými stromy a uvědomují si charakteristické rysy jednotlivých druhů. Ilustrátorkou této knihy je také Helena Zmatlíková.

Zdeněk Miler - Eduard Petiška

Leporelo Zdeňka Milera a Eduarda Petišky **Jak krtek ke kalhotkám přišel** z roku 1960 také staví kompozici na principu cesty. Zvířátka jsou krtkovi průvodci a pomocníci při činnostech od zpracování lnu až k ušití kalhotek z utkaného plátna. Petiškův text, na leporelo poněkud rozsáhlejší, vyniká vyvážeností didaktické a estetické složky. Děti sledují zvířátka při práci a zároveň se bez zbytečného poučování dozví mnoho nového. Text je srozumitelný i malým dětem a zároveň je poutavý i pro děti šestileté. Autor se nebojí opakovaně pojmenovávat činnosti nebo postavy nad míru, na kterou je zvyklý dospělý čtenář, a udržuje tak text dostatečně přehledný. Atraktivitu tohoto leporela také podstatně ovlivňuje oblíbená postava krtečka, kterou vymyslel a nakreslil Zdeněk Miler a kterou děti znají z večerníčku.

Milena Lukešová - Helena Zmatlíková

Veršovaný epický text lepoprela **Kdo chce koťátko** Mileny Lukešové z roku 1966 opět ilustrovala Helena Zmatlíková. Verše jsou rozhovorem koťátka se zvířátky a rostlinami při objevování okolí. Kotě se dívá a diví, vše vidí prvně. Hraje si a sním i motýli, ptáci, stromy i květiny. Milena Lukešová tu využívá dětského aspektu, koťátko se neustále ptá, je egocentrické tak jako děti.

Modráskové třepetavi,

Mě to taky lítat baví.

Když už to znáte zpaměti,

půjčíte křídla kotěti? ...

Nemohlo by si listí snad

aspoň na chvílku se mnou hrát?

A dá to ptákům velkou práci

udělat břízu takhle hrací?...

Milena Lukešová - Zdeněk Krejčí

Leporelo Mileny Lukešové a ilustrátora Zdeňka Krejčího **Katka volá na zvířátka** z roku 1971 stojí na prostém, ale objevném nápadu. Text vychází z jednoduché komunikace dospělého s dítětem, které se učí mluvit. Dospělý se ptá: jak dělá pejsek, jak dělá kočka? Citoslovce napodobující zvířecí řeč patří k prvním slovům, která se dítě učí a která také hojně používá. A této skutečnosti využívá autorka. Děvčátko Katka se na každé dvoustraně setkává s jedním zvířetem. Na levém okraji stojí osmiverší, zakončené citoslovci, kterými Katka na zvířátko volá. Při poslechu je dítě vedeno rytmem slyšeného říkadla a vybízeno k opakování a závěrečnému zavolání na zvířátko. Dítě je tak vtahováno do četby, stává se aktivním účastníkem.

Výtvarné ztvárnění knihy působí velice neokázale i přes svůj rozsah. Na dvoustraně je vždy obrázek děvčete a zvířátka v nějakém vztahu, činnosti a ve venkovském prostředí.

Děvče si hraje na písku, leží v trávě, stojí ve dveřích domu, sedí na břehu rybníku, hladí kůzle, veze trávu na vozíku a jede na koni. Ilustrátor nepoužil černou obrysovou linii, jak je běžné u ilustrací pro nejmenší. Někde linka chybí úplně, někde je vedena v barvě šatů, zvířecí srsti, někde je tažena světle hnědou barvou. Odstíny barev používá malíř světlé a veselé.

Toto leporelo je objevené tím, že zprostředkovává tradiční téma poznávání světa zvířat nejmenším dětem, ale zároveň poskytuje dostatek podnětů dítěti, i když trochu povyroste. Jednoduché verše svádějí k opakování a ilustrace nabízejí prostor k dalšímu povídání. Tato knížka proto zaujme již děti po prvním roce života, ale bavit je bude ještě daleko později. Navíc, podle mého názoru, tím, jak vybízí dítě k mluvení a počítá s jeho aktivitou, probouzí a povzbuzuje v dítěti zájem o knihu.

Ze stejného roku pochází i leporelo **Marek kouká po světě**, které je dodnes nedocenené. Základem textu tohoto leporela je hra se slovy v rytmu verše. Dítě se tak učí mluvit za pomoci veršů. Poslouchá a opakuje známá slova, vede jej rytmus.

má	kuk
máma	děda
Marka	kluka
Marka	hledá
má	kluk
máma	hledá
Marka	dědu
má	kuk

Zdeněk Miler - Josef Brukner

Autorem námětu a ilustrací k leporelu **Krtkův den** z roku 1991 je Zdeněk Miler, verši je doprovází Josef Brukner. Kratičký veršovaný příběh líčí různé činnosti krtečka od probuzení do večerního usínání. Brukner veršuje nápaditě, bez laciných obrátů a klišé.

Nad leporelem **Jak Krtek cestoval** (1992) se opět sešli Zdeněk Miler a Josef Brukner. Grafická podoba tohoto leporela navazuje na úspěšný titul *Jak krtek ke kalhotkám přišel*. Dvě třetiny každé strany patří veselé a barevné ilustraci" nezaměnitelného rukopisu Zdeňka Milera. V bílé části, která je nejbližší středu knihy, jsou umístěny Bruknerovy verše říkadlového typu.

Jiří Havel - Denisa Wagnerová

Maxileporelo **Kdo vodí koně po pěší zóně?** z roku 1994 patří k těm novějším titulům, které nejenže obstojí mezi klasickými díly, ale také přinášejí něco nového. Celostránkové malby Denisy Wagnerové zachycují Prahu ve své starobylé kráse poeticky, ale zároveň velmi současně, protože autorka umístila do svých maleb mnoho postavíček dětí a zvířat.

Verše Jiřího Havla jsou zasazeny do ilustrací a svou poměrně náročnou obrazností osloví spíše děti školního věku.

Malostranské střechy

*Když lampy první stíny plaší,
sen hebký jako dětský dech
se polehounku zvolna snáší
na křídlech malostranských střech.*

Text se tedy poněkud vymyká celkovému vzhledu knihy. Ta svým rozměrem a provedením na tuhých listech předurčuje dílo spíše dětem mladším. Přes uvedené výhrady patří toto leporelo k nejlepším titulům novější produkce.

Zdeněk Miler - Jiří Žáček

Novější leporelo o krtečkovi **Veselé Vánoce** z roku 2004 tentokrát verši doprovodil Jiří Žáček. Tradičně svěží pravidelné verše však občas sklouzávají" k triviálnosti.

*V kuchyni to pěkně voní,
už se peče cukroví,
a když máte kamaráda
svět je krásně růžový.*

*Těšíme se na Ježíška -
co nám asi nadělí?
Překvapeni pod stromeček,
ať jsme oba veselí.*

*Ať si hvízdá metuzina,
ať si třeba chumelí,
přejeme vám hodně štěstí,
buďte všichni veselí!*

Jiří Fixl - Josef Brukner

V roce 2007 vyšlo v nakladatelství Albatros leporelo podle námětu a scénáře Jiřího Fixla s názvem **Samá voda**. Jiří Fixl je také autorem celostránkových ilustrací. Verši tuto knihu doprovodil Josef Brukner. Na každé straně je zachycena voda v různých proměnách, v podobě deště, studánky a potůčku, který se mění v řeku. Na další straně je voda v rybníce, voda padající jako vodopád, voda v moři a v oceánu a také pitná voda ve džbánu. Ilustracemi jsou žánrové obrazy v jemných valérech pastelových barev. Jednotlivé objekty mají obrysovou linku a výtvarník zde také ve větší míře uplatňuje" perspektivní kresbu, takže ilustrace působí velice plasticky. Na každé dvojstránce také nalezneme detailní kresby vodních živočichů, kteří žijí právě ve znázorňovaném prostředí. Vždy dvě až čtyři kresby jsou umístěny v barevně odlišeném pásu. Nejedná se však o poznávací obraz, jak ho známe z uměleckonaučných knih, ale kresby obraz doplňují o další živočichy, které na obrázku nenajdeme.

Ve studánce voda spí

potichoučku někde v lese,

pak se ale probudí,

cestou v mechu rozběhne se.

Protože nemá nožičky,

voda místo prvních krůčků

z pramene proudí do potůčku

a odtud rovnou do říčky.

Cestou bublá, zurčí, šumí,

tohle všechno voda umí

a ostatní přece

naučí se v řece.

Kniha je ukázkou kvalitního leporela pro děti ve věku čtyř let. Je přehledná, ilustrace jsou poutavé, text nepodbízivý i přiměřeně náročný a celková koncepce knihy dětem umožňuje logické propojení a třídění informací.

1.4 Obrazová kniha

Vedle leporela je dalším stěžejním specifickým typem knih pro předčtenáře obrazová kniha.

V obrazové knize je podle Gebhartové (1987) určující umělecká symbióza slova a obrazu. Již název tohoto typu napovídá, že zde vizuálně dominuje výtvarná složka, která je často doslova obrazem. Text je obvykle svým rozsahem velice úsporný, ale právě tato úspornost je podle Heřmana (1984, s. 99) pouze zdánlivá, protože: „autor je především patronem námětu, koncipuje scénář, rozhoduje společně s výtvarníkem o podrobnostech kresby. V obrazové knize se slovo a obraz prolínají, text neverbalizuje to, co říká obraz, účín obou složek se vzájemně propojuje, násobí se.“

Texty pro obrazové knihy se nedají vymezit jedním žánrem, ani literárním druhem. Specifičnost těchto textů je založena na propojenosti se složkou obrazovou. Podle Gebhartové (1987) je tu důležitá především malovatelnost příběhu. V těchto knihách obrázkových příběhů můžeme najít poezii i prózu, pohádku i povídku.

Termín obrazová kniha vznikl překladem z německého termínu *der Bilderbuch*. V českých literárních statích a kritikách se však můžeme setkat i s jinými označeními tohoto typu knihy. Řada autorů používá termíny obrázková kniha, kniha obrázkových příběhů a nebo přímo německý název *bilderbuch*.

Pro významové odlišení jednotlivých typů se přikláním k pojmenování obrazová kniha. Toto označení zdůrazňuje úlohu obrazové složky a odlišuje tento typ od ilustrované „obrázkové“ knihy.

Nejednotnost při používání názvu koresponduje s tím, že vzniká řada knih, které jsou na rozhraní mezi jednotlivými typy. Tento fakt prohlubuje podle M. Rosové (2003) i teoretická nejasnost rysů a požadavků kladených na tento typ knihy. Ve svých studiích se pokusila tyto požadavky shrnout a vymezit znaky obrazové knihy. Cituje H. Benedikovou, podle níž charakterizují obrazovou knihu tyto rysy: „dominantnost obrazu a dynamická výtvarně - grafická stavba, která účinně a nápaditě propojuje slovo a obraz, čímž je zajištěna souhra percepce literární i výtvarné roviny“ (in Rosová, M., 2003, s. 67).

M. Rosová pokládá za určující znaky obrazové knihy důraz na vizuální komunikaci, dominantní postavení obrazu, dynamickou výtvarnou kompozici spojující slovo a obraz v jejich vzájemném prolínání se (in Urbanová, S., 2004). Podle těchto kritérií tedy nestačí pro tvorbu obrazové knihy splnění požadavku převahy obrazové části k části textové v poměru 3:1.

I když je v zahraničí tento typ knihy velmi rozšířený a právě pro předčtenářské období se stal reprezentativním žánrem, u nás vychází obrazových knih daleko méně.

S prvními z dnešního hlediska obrazovými knihami pro děti se můžeme setkat již na počátku minulého století.

Richard Lauda: Radosti malých

V roce 1903 vyšla obrazová kniha o životě dětí na české vesnici Radosti malých. Písničky, hry a říkadla z lidové poezie sestavil a výtvarně doprovodil malíř a grafik Richard Lauda. Kniha je členěna na dvanáct dvoustran, z nichž je každá je věnována

jednomu měsíci v roce. K činnostem a svátkům každého měsíce se vztahují texty říkadla a popěveků. Samotný text je součástí ilustrace, je vždy graficky začleněn v dekorativním rámci z detailů rostlinných motivů nebo kreseb postav a symbolů. Námětem ilustrací jsou dětské hry, zvyklosti a pracovní povinnosti v koloběhu ročních období. Žánrové obrázky však pouze neilustrují obsah říkadla, ale zachycují i další motivy, především činnosti dětí s říkadly spojené, náladu, ale také sociálně kritický pohled.

Texty se zaměřují na významné svátky a slavnosti měsíce a na typické hry, charakteristické pro daný měsíc. V lednu chodí tři králové a děti jezdí na saních. Únor je typický pro masopust a povídání pohádek u kamen. V březnu děti vynášejí smrtku a volají sluníčko. V dubnu vyrábějí píšťalku a pozorují housata. Květen znamená pletení věnců a hry na louce, v červnu se děti koupou a sbírají jahody. V červenci perou prádlo v potoce a jdou na procesí. V srpnu pasou husy, sbírají klásky, v září začíná škola a sady jsou plné ovoce. V říjnu děti pasou krávy a ohřívají se u ohníčku. V listopadu se chodí na hřbitov. V prosinci se děti kloužou po ledu a koledují o Vánocích. Kniha vyšla znovu po letech, s doslovem spisovatelky Ilony Borské, která dětem na příkladě vyprávění o dětství svojí babičky osvětluje význam a podstatu svátků, vypráví, jak se hrají některé hry, ale také o co všechno se děti musely starat.

Vojtěch Preissig

Obrazová kniha malíře a grafika Vojtěch Preissiga **Byl jeden domeček** z r. 1905 je považovaná za první české leporelo. Autor pojal svoji knihu jako obrázkové album, které mělo nezvyklý šířkový formát. Vlastní ilustrace byla zasazena do secesně dekorativního rámce, ve kterém byl umístěn krátký text - část říkadla. Námětem ilustrací je prostředí domova, krajina a žánrové scény, vždy s velkým množstvím detailů,

kteře motivovaly děti a rodiče k vypravování. Kniha patří k zlatému fondu české literatury a byla znovu vydána v edici Ztracené knihy nakladatelství Paseka.

1.4.1 Vývoj a současná podoba obrazové knihy

V sedmdesátých letech vznikly obrazové knihy, které splňují výše uvedené požadavky propojenosti slova a obrazu a představují, slovy V. Nezkusila, osobitou českou "školu obrazové knihy (in Chaloupka, O., 1985). Mám na mysli tetralogii Mileny Lukešové a Jana Kudláčka: Holčička a déšť, Jakub a babí léto, Bílá zima a Čáp. Milena Lukešová (1976, s. 465) říká o vzniku svých obrazových knih: „Tenhle netradiční typ publikace jsem se u nás pokoušela prosadit dlouhá léta. Už jen pro oživení a rozveselení žánrového rejstříku tvorby zaměřené na předškolní věk. A taky pro podivuhodnou vnitřní sílu útvaru samotného. Typ obrazové knihy je jen jeden z řady možných, je tu mnoho výrazových nuancí v intenzitě i míře propojení složek apod. Z autorského hlediska se otevírá pole obrovských možností, od tzv. prožitkového typu bilderbuchu, který představuje třeba Holčička a déšť, přes celou škálu poloh zabírajících reálnu i fantasknu, až po sféru poznávací. Je pozoruhodné, jak přirozeně se za přispění akcentovaného ilustrátorského vkladu mohou zmíněné složky i uvnitř jednoho celku prolínat a oslovovat dítě odjinud a překvapivě."

Milena Lukešová - Jan Kudláček

Jako první obrazovou knihu Mileny Lukešové a Jana Kudláčka můžeme označit leporelo **Oslíčkové** z roku 1972. Jde spíše o přípravný tvar, ale již zde se uplatňuje, vždy

na celé dvojstránce, Kudláčková barevná kompozice, do které je text zasazen. Hravý příběh zachycuje rozhovor a hru dvou oslíků při setkání na louce s antropomorfizovanými věcmi a slepicí s kuřaty. Text je začleněn do obrazu a v jeho několika větách si děti nevědomky rozvíjejí smysl pro vnímání barev a množství.

Další obrazové knihy této autorské dvojice již patří k vrcholům české tvorby v této oblasti. Tetralogie *Holčička a déšť*, *Jakub a babí léto*, *Bílá zima* a *Čáp* představuje nejčistší podobu obrazové knihy, splňující výše uvedená kritéria. Tématem těchto knih jsou drobné příběhy dětí, které ovlivňuje proměna přírody vždy v jednom ročním období.

V roce 1974 vyšla kniha **Holčička a déšť**, která se ve srovnání s dalšími obrazovými knihami poněkud vymyká. Autoři ještě zřejmě nepředpokládali, že budou na knihu přímo navazovat dalšími tituly, a tak tématem není léto jako roční období, jak je tomu u dalších knih, ale déšť. Déšť je tu personifikovaný v textu i obrazově. Je smutný, že se ho lidé i zvířata bojí a schovávají se před ním. Touží se s někým spřátelit. V obrazovém příběhu má déšť podobu obličeje, který se mění podle nálady, a podle toho, jak se déšť cítí, mění se také intenzita deště. A tak se v jednom okamžiku sám déšť rozpláče a dochází k překvapivému obrazu. Podstatou deště je pršení a když se ještě k tomu déšť sám rozpláče, dochází k maximálnímu zdvojenému účinku. Z mraku - deště prší a ještě se mu z očí řinou další dešťové slzy.

Slovo a obraz se tu prolínají, podporují i ovlivňují zároveň. Zobrazují skutečnost, myšlenku i představu. Déšť běhá za holčičkou až k domu, zahání zvířata do úkrytů, slunce se zrcadlí v loužích, a tím se v nich vlastně společně s vrabci koupe. Když se objeví duha, prší duhově a holčička svými mokřými očima duhově také vidí. Příroda tu přímo vstupuje

do hry dítěte. Úžas nad nádherou přírody a pocit štěstí je zde více než zprostředkovaný. Dítě žasne, raduje se a cítí se šťastně společně s holčičkou, a tedy společně s knížkou.

V knize **Jakub a babí léto** z roku 1976 se poprvé setkáváme s postavou chlapce Jakuba, který nás bude provázet i v dalších obrazových knihách. Jakub jde sám na podzimní procházku a vnímavě pozoruje změny, kterými příroda prochází. Lukešová se na přírodu dívá tak, jak ji vidí malé děti. Všechno co vidí, je zajímavé a úžasné, jako by viděno prvně. Text evokuje dítěti prožitek z krásného podzimního dne. „*Jakub se brouzdá suchým listím. List za listem padá. Padá.*“ Jakub přichází k dětem, které sbírají kaštany a vesele na sebe volají. Jen Jakub žádný nenajde. Je smutný a s ním i každé dítě, které knihu čte. Jakub však objeví jiné spadané plody, žaludy, jeřabiny, šípky a šišky a s těmi se už dají dělat věci! Jakub vedený svou fantazií a hravostí rozehraje kouzelné divadlo. Zabírá se do hry a jeho smutek je dávno pryč. A když potom najde i kaštan, je Jakub šťastný. Příběh děti povzbuzuje: je důležité mít oči otevřené a pozorně se dívat kolem sebe a vnímat krásu přírody. Neulpívat ve svém smutnění a snažit se ho překonávat vlastním konáním.

Text je v této knize opravdu podobný scénáři. Příběh začíná bez úvodu, očitáme se rovnou v pohybu, procházka začíná. Autorka rozkládá text na krátké dějové fáze, které připomínají stříhy ve filmu a které přímo vybízejí k výtvarnému zobrazení, počítají s obrazem jako s rovnocenným vypravěčem.

Lukešová popisuje nejen to, co dítě vidí, ale zároveň provádí dítě jeho vlastními pocity. Zná myšlení dětí, a tak k Jakubovi promlouvají personifikované slunečnice, dub i listy. Text svojí obrazností umocňuje prožitek dítěte. Lukešová používá časté metafory: cesta se ztratila - není vidět pod spadaným listím, veliký dub má hlavu v plamenech, jeřabiny se nepolekaly šišky, ale obra.

Že je Jakub smutný, pochopíme z textu: „*Dlou - ha - ta - nán - sky - smutný je Jakubův drak z barevných listů*“. Šustění suchého listí slyšíme ze zvukomalebného uspořádání hlásek: „*Listí vesele šustí: Máššš kašššštánek. Máššš kašššštánek*“. Lukešová dítěti nepředkládá jednoznačný popis, přistupuje k němu s důvěrou v jeho chuť a schopnosti pochopit složitější text.

O dva roky později vydala tato autorská dvojice další, v pořadí třetí obrazovou knihu nazvanou **Bílá zima** (1978). Tato kniha je ze všech dílů svým textem i obrazovým zpracováním asi nejvíce básnická. Autorka používá četných metafor a personifikací a také grafická podoba textu má na mnoha místech podobu básně. Tma všechno polyká, leká se, komín spí a schovává se pod peřinu, sněhová očka koukají do všech stran. M. Lukešová čerpá z lidové slovesnosti a sněžení přirovnává k bílému koni:

„Bílý kůň pobíhá sem a tam krajinou.

Jak víří dokola a jak

se otrásá,

vločky

a vločky

chu me le ni ce.”

V obrazech Jana Kudláčka má sněžení podobu divokého shluku různě velkých sněhových vloček, seskupených do podoby běžícího koně. Obrazy jsou velmi působivé a dokážou čtenáře vtáhnout do atmosféry divoké chumelenice. Zvláště působivé je ztvárnění nočního sněžení. Na temně modrém pozadí vytvořil malíř úchvatnou kompozici z bílých otisků různě tvarovaných vloček. Denní příběhy jsou vedeny ve světlých pastelových tónech, na jejichž pozadí vystupují Kudláčkovy nezaměnitelné postavy dětí a zvířátek.

Knihou nás opět provází Jakub a jeho příběh má výraznější dramatickou strukturu proti předchozím dílům a od líčení přírodních dějů se podstatně liší. Jakubův příběh je veden jako rozhovor s lesními zvířaty, která potřebují pomoci, a s dětmi, se kterými by si chtěl Jakub hrát. Přímá řeč tu svým emocionálním obsahem příběh drammatizuje a vtahuje čtenáře do děje. Jakub je opět trochu samotářský a nesmělý ve vztahu k ostatním dětem. V přírodním prostředí se ale chová rozhodněji, zvířátkům pomáhá. Autorka má pro něj sympatie a přispěchává mu na pomoc postavou Elišky, která Jakuba vezme do hry.

Poslední knihou z této volné tetralogie je jarní **Čáp** z roku 1979. Příroda zde přímo vstupuje do Jakubova příběhu. Opět se tady uplatňuje autorčin záměr dívat se a vidět jako v první den.

Děti pozorují sněženy a bledulky a na jejich metaforickou slovní hříčku: „*On (sněhulák) nám je vysedět*“, odpovídají také ptáčkové a otevírají tak prostor, aby promluvila příroda a ukázala, co všechno na jaře umí. Jakub má k přírodě velice senzitivní vztah. Nechce stříhat pampelišky na med, povídá si s čmelákem, pozorně si květiny prohlíží. V jeho příběhu je vystavěna kolize s ostatními chlapci. Jakub dostane strach, že čáp nepřiletí do hnízda na komíně jejich domu jako loni. Svůj strach a lítost citlivě prožívá a snaží se je nějak překonat. Běží, volá na čápa a doběhne až k tatínkovi, který se stará o koně. Jakub nežaluje, ani se nesvěřuje, uklidňuje jej tátova přítomnost a také kontakt s hříbátkem. Po návratu domů Jakub zjistí, že čáp přiletěl na stejné místo jako loni, na komín jejich domu. Autorka zde ukazuje moudrost přírody a líčí úžas dítěte nad přírodními zákonitostmi.

Text se v této knize prolíná s obrazem i vizuálně. U jednotlivých obrázků zvířat a rostlin se vynořují věty, které popisují vlastnosti nebo chování zvířat právě na jaře. Často

se jedná o jemné narážky, které podněcují dětskou zvědavost a vyžadují doslovení:

„Křeček smýčí v prázdné spíži“.

Obrazy J. Kudláčka jsou ve srovnání s předchozími knihami tetralogie méně fantazijní. Svoji emocionalitu však obrazy neztrácejí. S malířem prozkoumáváme přírodu, zblízka nahlížíme mezi stonky rostlin a pozorujeme jarní proměny .

Milena Lukešová - Jitka Walterová

Obrazovou knihu **Kamkámek** vytvořila Milena Lukešová s výtvarnicí Jitkou Walterovou v roce 1982. Kniha vznikla opět podle námětu a scénáře M. Lukešové. Je adresována dětem od tří let, ale zaujme i děti daleko mladší. Kniha má jednotnou koncepci. Na každé dvojstránce je malý chlapec Kamkámek a jeho chování je přirovnáváno k vlastnostem jednoho zvířete. Od tohoto připodobnění se rozvíjí kratičký příběh chlapce, popisující událost nebo myšlenku. Text má v úvodu jednotné větné schéma: „Kamkámek nebyl (zde je vložena drobná ilustrace zvířete), ale ... Např.: „Kamkámek nebyl (malba kohouta), ale dovedl vzbudit celý dům“. Někdy je zachyceno egocentrické myšlení dítěte: „Kamkámek není (motýl). Kdyby byl, určitě by nebyl nejdřív housenkou“. Lukešová zachycuje typické myšlení batolete a předškolního dítěte. Vzájemný vztah mezi textem a ilustrací je založen na mnohavrstevné kompozici obrazu, ve které autorka často využívá principu zmnožení a nabízí nám realitu i Kamkámkovu fantazii současně. Mění se barevnost stránek, často je největší prostor věnován malbě zvířete. Někdy je obrázek zasazen do prostředí, někdy je prostředí upraveno do tvaru popisovaného zvířete a tak můžeme vidět Kamkámka, jak plave v rybníce, který je namalován do tvaru těla ryby. Na některých stranách je na principu negativu zachycen žánrový výjev Kamkámkovy rodiny.

Text je výrazně poetizovaný a autorka se zde naplno využívá dětského aspektu. Děti Kamkámkovi rozumějí, je přesně takový jako oni. Tato podobnost a lákavý svět zvířat jsou pro ně natolik zajímavé, že ke knize získá citový vztah již velmi malé dítě.

Milena Lukešová - Marta Sonnbergová

V roce 1983 vznikla obrazová kniha **Obr-dobr Pejsánek a ztracený dům**, která se od již zmiňovaných děl značně liší. Největší změna se na první pohled týká obrazové stránky knihy. Ilustrátorka Marta Sonnbergová pojala obrazové zpracování poněkud střídměji. Zřekla se nepsaného pravidla, že k obrazové knize patří velkorysá barevnost, a doprovodila text Mileny Lukešové tušovými kresbami. Celá kniha tak působí poněkud „zasmušile“. Vzájemný vztah textu a obrazu je zde také postaven na jiných principech. Kresby často obsahují informace, které v textu chybějí, a tak se ilustrace stávají nepostradatelnými. Vyprávění v této knize není chronologické, jednotlivé strany na sebe dějem vždy nenavazují. Vyprávění se někdy vrací zpět k již popisované situaci, ale viděno očima jiného vypravěče, osvětluje čtenáři další podrobnosti do sebe zapadajícího příběhu. Text je také většinou rozsáhlejší ve srovnání s předchozími knihami, někdy ale stačí k působivému vyznění jedna věta. Jednotlivé motivy, ze kterých je příběh poskládan, jsou pojaty nejčastěji jako rozhovory dětí a dospělých, ale také personifikovaného domu a papírového draka. Autorka přesně nepopisuje dění, nepotrčí si na úvody do jednotlivých situací. Hned jsme vtaženi do rozhovoru, ze kterého teprve v závěru pochopíme, co se vlastně stalo. Tímto postupem udržuje Lukešová zájem a aktivitu čtenáře. Kniha je určena dětem od pěti let, liší se tedy svým zpracováním a náročností obsahu od předchozích knih, které byly určeny mladším dětem.

Starý dům zůstal po odstěhování obyvatel do nového sídliště sám. Domy v okolí byly zbourány, ulice zrušena, a tak je dům velmi opuštěný. Stýská se mu hlavně po dětech a pořád čeká, že se někdo vrátí. Dětem se na novém sídlišti líbí. . Všechno nové je pro ně zajímavé a lákavé. Po tomto prvním opojení se však i děti vracejí ke starému domu, nacházejí v něm zatoulaného psa, který našel cestu právě jen do svého původního domova, a zapomenutého draka. V dětech ožívají vzpomínky na prožité chvíle a uvědomují si svůj vztah k tomuto místu a cítí za opuštěný dům zodpovědnost., jak přirozeně a rychle se děti adaptují a sžívají se s novým prostředím.

Daisy Mrázková

Obrazová kniha **Můj medvěd Flóra** vyšla poprvé v roce 1973 v Albatrosu v edici 1. čtení. Příběh je rozčleněný na kratičké kapitoly, které se vždy skládají z textu v levé části dvoustránky a sytě barevné malby na straně pravé. Každou kapitolu však ještě uvádí drobná perokresba, tzv. medailon, který naznačuje vývoj příběhu a působí jako název kapitoly. Příběh vypráví o starém plyšovém medvídkovi, kterého chlapec Petr najde a přinese domů. Společně se sestrou ho doma opraví, vyčistí, vymyslí jméno a začnou si s ním hrát. Daisy Mrázková si často vybírá za hrdiny svých příběhů staré opotřebované věci, které se tak znovu vrací do života. Příběh děti zasáhne hned zpočátku, tvář medvídky je opravdu smutná, obrázky působí sklíčeně a dětem je medvídky líto. V kontrastu k tomuto smutku pak autorka předkládá řadu hřejivých i komických situací a obrazů. Medvídek je zachycen jak hraje na kytaru, má oblečenu legrační čepičku, čte v knihách a hledá na mapě. Dětem na medvídkovi záleží. V závěru knihy se ptají: „*Tak co, Flórinko, jsi šťastná? Jsi u nás dost šťastná?* ”

Obrazová kniha **Co by se stalo, kdyby...** z roku 1980 se poněkud vymyká ze série obrazových knih Daisy Mrázkové. Tato kniha, více než ostatní, počítá s aktivitou dítěte a svojí podstatou ho vybízí ke spolupráci. Podmiňovací způsob otázky v názvu knihy naznačuje, že zde autorka usiluje o povzbuzení dítěte k vlastní představivosti, přemýšlení a úsudku a v neposlední řadě i ke slovnímu vyjadřování. Rozvíjí tedy i jazykové schopnosti dítěte. Témata jednotlivých stránek se liší v záměru, některá rozvíjejí především dětskou představivost a fantazii, jiná dávají podněty k logickému uvažování. Některá témata a ilustrace směřují více k umělecko naučným knížkám. Dítě se tak může dozvědět informace o podmořském životě, či pravěkých jeskyních. Některá témata jsou zaměřena na emocionální prožitky a vztahy tak, jak jsme u Mrázkové zvyklí.

Rozsah textu je minimální. Jsou to však impulsy k zamyšlení a přemýšlení, které mají své pokračování v naznačených odpovědích. Některé odpovědi autorka sama slovy pojmenovává, některé najdeme v perokresbách na druhé polovině stránky. Že je to pouze nabídka, je zřejmé z uvedení řady možností, která není konečná.

Autorka však také nabízí neobvyklá řešení a odpovědi, které reflektují myšlení předškolního dítěte nebo působí překvapivě a nově pro dítě samotné. Obrázky rozvíjejí a podporují dětskou fantazii a hravost a jsou inspirativní pro další rozhovory a uvažování dítěte. Výtvarná koncepce knížky je velkorysejší a s tím souvisí i její neobvyklý formát. Celou levou stranu vyplňuje barevná malba, která zachycuje událost, z níž vychází otázka. Na pravé straně zachycuje autorka odpovědi drobnějšími perokresbami, které jsou oproti malbě dynamičtější.

Miloslav Jágr

V roce 1980 se k obrazové knize přihlásil Miloslav Jágr. Jeho kniha **Kluk s křídly** má výrazné autobiografické rysy a je plná s jemného humoru i nadsázky v rovině textové i

obrazové. Autor v knize popisuje svá školní léta prožitá v kraji okolo města Semily. Hlavní postavou je kluk, který se dostával do školy přívozem přes řeku Jizeru. Řeka však v zimě zamrzala a klukovo jediné přání bylo mít křídla a moci do školy! Přání mu splní trpaslík, mimochodem v nadživotní velikosti, kterého kluk vymodeloval ze sněhu. Od té doby kluk do školy lítá a z výšky pozoruje nádhernou krajinu podhůří Krkonoš a Českého ráje. Kniha je vzpomínkou a oslavou autorova rodného kraje.

Text je kratší než u Lukešové, jsou to často pouze části věty na jedné dvoustraně. Slova popisují krátké dějové úseky a obrazy tyto epizody rozvíjejí a humorně dotvářejí. V ilustracích můžeme hledat další a další komické situace a také zde najdeme obraz prostředí a doby, ve které autor vyrůstal. Vedle velkých epických kompozic použil Jágr ještě drobnější kresby v podobě skic a pohlednic, na které si kluk kreslil zajímavosti ze svých letů. Jágrový barevný kompozice jsou zaplněné postavami a plné situační komiky. Jeho výtvarné vyprávění čerpá z lidově pojatého humoru. Svoji úsměvností a zaplněním kreseb množstvím postav láká a aktivizuje dětského čtenáře k dalšímu hledání drobných komických situací v obrazové rovině.

Petr Sis

Petr Sis věnoval knihu **Tři zlaté klíče** své malé dceři Madlence, která Prahu nikdy nenavštívila. Ve svém obrazovém putování uličkami starobylého města vzpomíná na svoje dětství v něm prožité. Kniha začíná podivným letem balónem, který zanesou vypravěče Petra až do jeho rodného města. Petr prochází uličkami s tajemnými domy a hledá dům, který před lety opustil. Na cestě ho provází černá kočka a vzpomínky na dětství prožité v tomto městě. Dům je však uzamčen třemi zámky, ke kterým musí Petr najít klíč. Kočka ho vede nejprve k Pražskému hradu, cestou se Petrovi vybavují vzpomínky na zimu strávenou ve městě, na krásné vánoční zvyky. V knihovně pak uvidí postavu stvořenou z

papírových svitků - knihovníka, který podá Petrovi pergamen s pověstí o Bruncvíkovi a zlatý klíč. Petr si pověst přečte a vzpomene si, že ji vlastně už dávno zná. Získává první klíč. Na další cestě Prahou se dostává do Vojanových sadů, kde potkává postavu císaře Rudolfa a s příběhem o Golemovi získává druhý klíč. Na Staroměstském náměstí ho kočka vede do budovy radnice s orlojem. Připomene si pověst o mistru Hanušovi a získá třetí klíč. Při procházení městem také Petr putuje po svých vzpomínkách na zimní, podzimní, jarní a letní dny strávené v Praze. Pražské ulice a domy, kolem kterých prochází, působí tajemně, dýchá z nich historie a osudy lidí, kteří tudy chodili, kteří tu žili.

Sísovy kresby často připomínají staré mapy města se starými domy a ulicemi uspořádanými do dvorů. Je to vlastně takové bludiště ulic a cest, ve kterém hledáme správnou cestu. Kresby jsou kolorovány vždy v jednom barevném tónu a barevnost vychází z podstaty příběhu, temná minulost i zasuté vzpomínky jsou v odstínech černé a šedé, domy a ulice působí skoro až strašidelně. Na domech vidíme různá domovní znamení, sochy v průčelích domů mají dramatický výraz a ze zdí a střech domů nás sledují tváře a postavy lidí, na které Petr myslí a vzpomíná. V temných barvách, jakoby v příšeří, vidíme sál knihovny, císařskou zahradu i vnitřní prostory staroměstského orloje. Světle modré tónování používá autor až při zpáteční cestě po Karlově mostě, kdy Petr, vracející se třemi klíči ke svému domu, potkává symbolicky sám sebe v podobě malého kluka. *„Mnoho lidí přešlo ten most přede mnou a mnoho dalších po něm ještě přejde. Budou tudy kráčet věčně, v různých dobách, v různých stoletích, poutníci časem, zakleti ve vteřině věčnosti.“* Tóny červené barvy pak zalévají již otevřený Petrův dům, a v něm vzpomínky na vlastní rodiče a lásku k nim.

Symbol kočky je všudypřítomný i v grafické podobě. Do obrysů kočičího těla jsou stylizovány ulice Prahy, tvář vidíme na vratech domu, průčelích paláců. V kresbách domů a soch jsou skryty tváře blízkých i velkých osobností, spjatých s tímto městem.

V knize je upřednostněna výrazová symbolika a epičnost je propojena s lyrickou metaforičností. Tajemství a fantazie je tu spojena s historickými fakty, magičnost Prahy vtahuje čtenáře do dění, vzbuzuje zájem o další příběhy a informace, o další prozkoumávání historie města.

V roce 2006 vyšla Petru Sísovi další obrazová knížka pro děti **Hřej, Mozarte, hřej**. Autor v ní přibližuje dětem osobnost význačného hudebního skladatele Wolfganga Amadea Mozarta, svět vážné hudby. Pro svoje vyprávění si Sis vybral pouze úsek skladatelova života. Líčením dětství malého Mozarta jsou děti emocionálně vtaženy do příběhu. Sis tak v dětech probouzí zájem o osobu geniálního skladatele a otvírá jim cestu k dalšímu poznávání nejen Mozartova díla, ale oblasti vážné hudby vůbec. Malý a nadaný chlapec dlouze cvičí hru na piano, už jako malý vystupuje na koncertech v mnoha zemích a tak je často na cestách. Na obyčejné dětské hraní mu nezbyvá čas. Mozart si však tento nedostatek kompenzuje únikem do vlastních představ. Vytváří si svůj fantazijní svět, ve kterém ožívají okolní předměty, hudební nástroje, skladby i postavy opery Kouzelná flétna.

Ilustrace se v této knize poněkud liší od předchozích, u nás známých titulů. Kresby se nápadně podobají dětskému výtvarnému projevu a ukazují na autorův záměr adresovat tuto knihu dětem již od čtyř let. Jemné, ale výrazné linie kreseb jsou kolorovány jasnými barvami v ploše. Autor využívá vizuálního kontrastu malé postavy chlapce a okolního prostředí pro svůj záměr ukázat malého skladatele obklopeného příliš velkým světem a sevřeného dospělými povinnostmi.

Sísovo vyprávění však nevyznívá příliš krutě, nehání otce za jeho chování k malému Mozartovi. Otec je zde vykreslen jako přísný, ale i milující, jak dokazuje poslední obraz příběhu, na kterém je malý chlapec zachycen v náručí svého otce.

Anna Neborová

V roce 2004 vydala svoji první autorskou knihu **Oskar a Mimi** Anna Neborová, **Připojila se tak k řadě výtvarníků, kteří ve své tvorbě pro děti objevili možnosti obrazové knihy.** Dominantní postavení obrazu a důraz na vizuální komunikaci umožňují autorce **vyjádřit svoje myšlenky bez závislosti na scénáři nebo záměrech další osoby. Možnosti obrazové knihy tak autorka využívá především pro velkoryse pojaté ilustrace, které zabírají většinou celé dvojstrany.** Neborová používá tenkou obrysovou linii a plochy koloruje" jasnými barvami. Výtvarné pojetí je pro děti ohromně poutavé, autorka vystihuje komické situace legračně vypadajícího pejska a humor stupňuje ožíváním předmětů, které tak získávají také komický výraz. Zatímco obrazová stránka knihy je pro předškolní děti naprosto srozumitelná a svým zpracováním i předurčena, text je plný stylistických obrátů, které knihu malým dětem poněkud vzdalují. Autorce však nelze upřít snahu o zpracování zajímavých motivů, tradičnější je téma hledání přátelství, méně obvyklá je snaha o zprostředkování výtvarného vnímání, které je založeno na tvůrčí svobodě a akceptování uměleckého názoru.

„ Tojste maloval vy, ty obrazy? zajímá se. ”

„ Hm, proč se ptáš? ”

„ Vypadají úplně jako nebe nad Městem. ”

„No a co?”

„Nic, já jen, že malujete skoro jako Nebeská kočka. Takže kdyby se lidi dívali víc na nebe, nemuseli by na vaši výstavu ani chodit. ”

„Kdo to kdy slyšel, aby se pes pletl do umění!” rozzuří se malíř, který z Oskarových řečí není moudrý a kolegyni Nebeskou nezná.

Knihy působí poněkud nesourodě, autorka zřejmě neadresovala svoji knihu malým dětem, jak by se podle ilustrací mohlo zdát.

Dagmar Urbánková

Drobná obrazová knížka **Byl jeden dům** výtvarnice, scénografky a spisovatelky Dagmar Urbánkové vychází z motivu lidového říkadla. Jak je patrné již z názvu, má stejný začátek, a lidovému říkadlu odpovídá i konstrukce smyčky, kdy nás závěr textu opět zavede na začátek příběhu a knížku tak můžeme číst stále dokola. Příběh sám se však od lidového říkadla posouvá svými fantazijními obrazy a překvapivými asociacemi až k pohádce.

Byl jeden dům.

V tom domě stůl, na stole mísa.

V míse ryba.

V rybě zahrada.

V zahradě strom, na stromě jablko.

V jablku semínko.

V semínku Eliška...

Koncepčně je kniha pojata klasicky, na levé straně je umístěn text, pravá stránka patří působivému, výrazně barevnému obrazu, který autorka vytvořila technikou linorytu. Zvláště magicky působí tisky na černém pozadí, například detaily hrušky okousávané ve tmě dutiny stromu nebo obraz holčičky spící v semínku jablka a plující hvězdnou oblohou. Tato knížka je plná překvapení a sama autorka ji adresovala především dětem, které se učí číst a rády nosí po kapsách nějaké tajemství. Kniha vyšla v edici Do malé kapsy a tomu také odpovídá formát knihy.

František Skála

František Skála je dalším výtvarným umělcem, kterého také zaujala obrazová kniha. V autorské knize **Jak Cílek Lídu našel** jsou patrné novátorské tendence, v obrazové knize zatím neviděné. Obraz tu zastupuje umělecká fotografie přírodního prostředí, na němž vystupují postavičky loutek z přírodnin. Autor vtahuje děti do světa lesních skřítků a bytostí, nebezpečných dobrodružství a lesních výprav svými propracovanými fotoasamblážemi, ve kterých stírá rozdíl mezi realitou a fikcí. Iluze opravdovosti mužíčka Cílka a ostatních postaviček je dokonalá. Maličký Cílek putuje pěšinami vzrostlého lesa, ohání se motyčkou při stavbě nového domu, sedí na zápraží a dívá se do zapadajícího sluníčka a snad u toho i mhouří oči. Dítě si prohlíží fotografie a věří: „ano, teď opravdu vidím skřítku“. A tenhle skřítek pak děti učí, jak se dívat na krásu přírody, jak je zajímavá třeba struktura kůry stromu, světlo, které prosvítá skrz listy nebo bochánky mechu při pohledu zblízka. A také, jak je důležité někoho mít: *„Bylo mu smutno, že nemá někoho, s kým by se mohl o tu krásu podělit. Na koho by se mohl těšit a dělat mu radost“*.

Praktická část

2.1 Pedagogický projekt na základě literárního textu

Při studiu pramenů a teoretických názorů jsem si uvědomila, jaký obrovský potenciál v sobě zahrnuje obrazová kniha. Už její podstata, vzájemná propojenost slova a obrazu, kterou je zajištěna souhra percepce literární a výtvarné roviny, plně odpovídá potřebám a vývojovým možnostem dětí v předčtenářském období. Na základě vzájemné symbiózy slova a obrazu, jejich vzájemným prolínáním, rozvíjí obrazová kniha fantazii a představivost dětí. Uvědomila jsem si ale, že právě tyto přednosti obrazové knihy se mohou zdát jako určité omezení při výběru knih pro činnosti v mateřské škole. Obrazové knihy, např. Mileny Lukešové a Jana Kudláčka, jsou pro svoji lyričnost a nutnost současného vnímání slova a obrazu poněkud znevýhodněny pro percepci větší skupiny dětí.

To jsou důvody, pro které jsem se rozhodla věnovat se obrazové knize v praktické části své práce. Mým cílem je vypracovat pedagogický projekt, na kterém bych si mohla jeho praktickým provedením následně ověřit, zda je možné zprostředkovat zážitek z percepce obrazové knihy i ve větší skupině dětí. Tímto projektem jsem také chtěla upozornit na klasická, a podle mého soudu nezastupitelná, díla Mileny Lukešové a Jana Kudláčka, se kterými se mají možnost v současné době děti setkat právě v mateřských školách.

Literární programy, které jsou obsahem mého pedagogického projektu, jsou koncipované jako součást větších tematických celků třídního vzdělávacího programu (např. Co všechno umí podzim).

2.2 Program I.

M. Lukešová - J. Kudláček: Bílá zima

I. část Konečně sněží

Cíle:

Vést děti k pozorování a vnímání změn v přírodě.

Získávat nové poznatky vlastním experimentováním a zkoumáním.

Orientovat se v prostoru, zvládnout pohyb ve skupině, koordinovat pohyb s ostatními dětmi.

Spolupracovat s ostatními při tvořivé činnosti.

Obsah:

Pozorování přírodních jevů - sněžení, husté sněžení, sníh pokrývá zemi, jak vypadá, když do sněžení fouká vítr. Pozorování již zasněžené krajiny - její proměny.

Vnímání „ticha“ když sněží.

Zkoumání a experimentování se sněhem a ledem - poznávání vlastností sněhu a ledu.

Pozorování sněhové vločky.

Poslech básně M. Floriana.

Pohybová etuda „Sněhové vločky“.

Hra se sněhem, koulování a tvoření ze sněhu — sněhuláci, domečky.

Pomůcky:

Misky, tácky a lupy na pokusy, lopatky, kbeličky nebo hrnce, kamínky (uhlíky), klacíky, příp. mrkev na nos pro sněhuláky.

Realizace:

1. krok Děti pozorovaly sněžení již od rána. Dívali jsme se na husté sněžení, které bylo vidět i když byla venku ještě tma. Pozorovali jsme, jak se mění pohyb vloček.

Do misek jsme nabrali sníh a pozorovali ho lupou, zkoumali prsty, zkoušeli, jak voní. Pod lupou jsme pozorovali jednotlivé vločky a říkali jsme si, kolik asi musí být vloček v těch hromádkách sněhu na stole. Pozorovali jsme, jak se sníh teplem rozpouští. Dělali jsme pokusy se sněhem v miskách. Některý sníh roztál více, jiný jen trochu změkkl, v některých miskách už zbyla jen voda. Co se stane, když misky umístíme ven, kde je velká zima? Budeme misky často kontrolovat.

2.krok Děti si poslechly báseň M. Floriana: Chumelenice

Volá vločku vločka,

ať prý na ni počká,

že neví, kam padá,

má zavřená očka.

Následuje pohybová etuda „ Sněhové vločky" (Budínská, 2004).

Děti utvoří sněhový mrak plný vloček. Mrak se zvolna pohybuje a děti se snaží udržet tvar a pohybovat se ve skupině jen s lehkými dotyky prstů. Mrak houstne, dochází k těsnějšímu kontaktu a napětí. Na pokyn učitelky se vločky pouštějí a rozlétávají se po prostoru, krouží s rozpaženýma rukama až dopadnou na zem.

Povídáme si, jak se děti jako vločky cítily, co bylo příjemné, co ne.

Odpovědi dětí na otázky, jak se cítily, reflektují jejich prožitky - „hezky, krásně jsem letěl, byla to dlouhá doba, než jsme letěli, byla to mačkanice, to se mi moc nelíbilo, ale potom jo, byla to legrace...”

Říkáme si, že to byla hra, předváděli jsme, jak se v tom mraku vločky kupí, ale také, že víme, co nám je a není příjemné.

3.krok Venku jsme pozorovali, jak se vše změnilo. Krajina vypadá jinak, když ji přikryje sníh. Keře a stromy jsou pokryty sněhem. Děti se smějí, že stromy mají čepice ze sněhu. Zkoušeli jsme vydržet chvíli úplně potichu a jenom poslouchat. Když padá sníh, je takové zvláštní ticho.

4. krok Ze sněhu jsme postavili několik sněhuláků, jednoho velkého a několik malých. Starší kluci se pustili do stavění sněhových domečků. Když jim začaly docházet síly, pomohly i holčičky a mladší děti. Stavba probíhá podle instrukcí starších chlapců, některé mladší děti se radami neřídí a stavějí podle svého. Nikdo ale stavbu nekazí. Celou se ji postavit nepovedlo, tak se domlouváme, že se o dokončení pokusíme následující den.

Reflexe:

V této části jsem využila radostné nálady dětí z toho, že po dlouhém období nezvykle teplé zimy konečně napadl sníh.

Zařadila jsem hrové a explorační činnosti, které podporují potřebu dětí zkoumat a užít si první sníh. Velký prostor proto dostaly činnosti uskutečněné v přírodním prostředí.

Na tyto činnosti navážeme v druhé části projektu, kdy využijeme získaných zkušeností pro snazší percepci literárního díla.

Všechny děti nemohly pozorovat sněžení za tmy, protože přicházejí do školky později a také proto, že to bylo po dlouhé době první sněžení a nemohli jsme ho sledovat dlouhodoběji. V příštích dnech se k pozorování můžeme vrátit, když nám počasí bude přát. Vracet se budeme i k pokusům, děti stále baví pozorovat, jak se voda mění v led, nechávají v misce zamrznout přírodniny, kousky papíru a zkoumají jak dlouho to trvá a jak vypadají jednotlivé fáze a jestli a jak se změní rozmrzlé předměty. Při pohybové etudě je třeba přizpůsobit počet hrajících dětí prostoru třídy - děti případně rozdělit na skupiny. Není na škodu, když je jedna skupinka v úloze pozorujících. Učitelka by měla usměrňovat průběh hry, nejlépe svým zapojením do ní.

II. část Bílá zima

Cíle:

Rozvíjet receptivní dovednosti - naslouchání, porozumění.

Podporovat zájem o četbu.

Rozvíjet estetické vnímání, představivost a fantazii.

Vyjádřit výtvarně svůj prožitek

Obsah:

Poslech četby a prohlížení obrazové knihy M. Lukešové a J. Kudláčka: Bílá zima.

Rozhovory nad knihou.

Výtvarná práce inspirovaná četbou a ilustracemi.

Pomůcky:

Knihy Bílá zima, lampa, čtvrtky, voskové pastely, černé a modré tuše, vodové barvy, štětce.

Realizace:

1. krok Pro tuto část je důležité navodit příjemnou atmosféru pro předčítání a prohlížení knihy. Sedíme v klidné části třídy, máme rozsvícenou „čtecí“ lampu. Děti sedí na koberci nebo na polštářích kolem učitelky, tak aby viděly do knihy. Učitelka předčítá, ukazuje si prstem na čtená slova tak, aby je děti mohly vidět. Po ukončení četby dá učitelka prostor otázkám dětí.

2. krok Jak to vypadá, když:

„Mrazivá zimní tma chce, aby všechno bylo její. Polyká stromy, plot i dům s Jakubem.“ Zkoušíme pomalu zakrývat světlo lampy až k úplnému zastínění. Pozorujeme stín, jak se stále více zvětšuje a roste. Říkáme si, že si na to vzpomeneme, až se bude večer stmívat.

„Teď se tma lekla. Bílý kůň běží rovnou proti ní, pod kopyty mu zvoní zmrzlá země a za ním bílo a bílo.“ *Co to znamená, že se tma lekla bílého koně? Vzpomínáme si, jak jsme si říkali, že Martin přijíždí na bílém koni. Také známe přísloví: Přijel k nám bílý kůň, zalehl nám celý dvůr. Vzpomeneme si, jak jsme včera ráno pozorovali husté sněžení za oknem.*

Znovu si poslechneme text z knihy M. Lukešové:

„Bílý kůň pobíhá sem a tam krajinou.

Jak víří dokola a jak

se otřásá

vločky a vločky

chu me le ni ce"

Prohlížíme si ilustraci J. Kudláčka k textu: „*Vítr vyplašený z úkrytu za komínem ucítil snih. Zapráskal bičem a bílého koně honí po lese.*”

3. krok Poslech a prohlížení ilustrací tohoto příběhu je pro děti silným emocionálním zážitkem a přímo vybízí k vlastnímu výtvarnému zpracování. Podle svého zájmu dostaly děti možnost pohrát si se zachycením sněhové chumelenice, s představou bílého koně, kterého vítr honí po lese. Využíváme techniky odkrývání tušové vrstvy, pod kterou se objevuje světlý voskový podklad. Jiné děti kreslí voskovými pastely a kresbu potom zakrývají tmavou barvou, která však ulpívá pouze na nepokreslených místech papíru.

Venku sypeme slunečnicová semínka ptáčkům do krmítka a pokračujeme ve stavění domečku ze sněhu.

Reflexe:

Je vhodné, aby děti viděly do knížky už při samotném čtení. Sledování učitelky při čtení je pro děti příležitostí, aby viděly a pochopily, na jakém principu je čtení založeno. (Mertin, Gillernová, 2003) Se čtením nespěcháme a necháme vyznít působivost každé dvoustrany. Je třeba posoudit atmosféru ve třídě bezprostředně po čtení a zvážit, zda by nebylo lepší hned navázat výtvarnou činností. Mně se osvědčilo setrvat ještě chvíli u prohlížení a trochu si s obrazy a textem pohrát. Dětem, které nestihnou dokončit svoje práce, dáme možnost dokončit je příští den. Také je dobré najít si čas na zkontrolování pokusných misek, případně na nové pokusy.

III. část   Jakub a Eliška

Cíle:

Vyjádřit výtvarně svůj prožitek.

Podporovat vstřícné chování mezi dětmi - vzít druhého do hry.

Uvědomit si nepříjemný prožitek z odmítnutí.

Rozvíjet jazykové vyjadřování a schopnost improvizace.

Obsah:

Dokončení výtvarných prací z předchozího dne.

Dramatická improvizace skupinová a simultánní hra.

Stavění a modelování ze sněhu.

Pomůcky:

Výtvarný materiál z předchozího dne, lopatky, kbelíčky, koště, čepice.

1. krok   Pokračování výtvarné činnosti. Podle situace můžeme dětem, které práci již dokončily, ale mají ještě zájem, nabídnout další výtvarné činnosti.

2. krok   Venku rozehrajeme dramatickou situaci podobnou té z knihy. Skupina dětí pomáhá odklízet sníh z cesty, po chvíli děti přicházejí ke stavbám ze sněhu. Postavu stavitele nejprve představuje improvizovaná loutka - v našem případě násada od koštěte s navlečenou čepicí. Děti se postavy postupně ptají, jestli si mohou v domečku také hrát.

Protože loutka neodpovídá, mohou děti zažít nepříjemné pocity, které zažívá každý, když s ním ostatní nekomunikují.

Říkáme si, jestli je nám to příjemné a jestli se nám to už někdy stalo.

3. krok Do role stavitele vstupuje učitelka spolu s několika dětmi a odpovídají odmítavě na otázky dětí. Promluví některé z dětí spontánně za postavu Elišky a vezme „Jakuba“ do hry? Pokud ne, vede k této situaci učitelka děti otázkami: Proč nechtějí ostatní vzít Jakuba do hry? (odpovědi dětí: on nestavěl, nepomáhal, dlouho spal ...) Ano, Jakub“ přišel pozdě, ale proč? A jak to bylo s Eliškou?

Společně si pak pohrajeme ve sněhovém domečku, stavíme další sněhuláky. Dohodneme, že to je moc příjemný pocit, když už nás nikdo neodhání.

2.3 Program II.

M. Lukešová - J. Kudláček: Jakub a babí léto

I. část   Výprava za pavoučkem poutníčkem

Cíle.

Vést děti k vnímání změn v přírodě.

Posilovat smyslové vnímání.

Motivovat děti k větší citlivosti pro vnímání krásy podzimní přírody.

Zaujmout děti přednesem básně.

Obsah:

Poslech básně J. Kožíška. Letí brouček na palouček.

Pozorování změn v přírodě při procházce.

Zkoumání barev a tvarů přírodnin.

Hra Podzimní pexeso.

Pomůcky:

Papírová krabice na přírodniny, šátek, encyklopedie a knihy o přírodě, kniha Ferda Mravenec, lupy, kniha Říkání pro radost.

Realizace:

1. krok   Děti si vyslechly úryvek z básně J. Kožíška s použitím motivující rekvizity, hračky broučka.

Letí brouček na palouček,

naříká si: „Bude mrázi“

Těšily ho pampelišky:

„Polet' broučku, mezi nás!

Babí léto poletuje,

zimu nese v ranečku,

sedneme si u kamínek

v křišťálovém domečku.

Budeme tam peří dráti

na bělounké hromádky

a ty budeš vyprávěti,

jaké umíš pohádky.“

Prohlédli jsme si ilustraci A. Šplíchala k přednášené básni v knize V. Gebhartové Říkání pro radost. Navazujeme na předchozí činnosti a znalosti dětí. Říkáme si, jaké je teď počasí. Že už ze stromů padají listy a máme tady podzim. Že je ráno zima, ale odpoledne zase hezky teplo. A právě tomuto období, kdy je hezky a vzduchem poletují pavučinová vlákna, se říká babí léto. Čteme si příběh O pavoučkovi Poutníčkovi z knihy O. Sekory. Je ten pavouček opravdický? Zkoušíme hledat další informace v knihách o přírodě a domlouváme se, že půjdeme na výpravu do lesoparku, na které jej možná uvidíme.

2. krok Na výpravě si všímáme změn v přírodě. Vidíme, že přibývá spadaného listí a mění se jeho barevnost, zatím všude převládá žlutá barva. Díváme se po vláknech babího léta. Pozorujeme stromy. Sbíráme a prohlížíme si listy, zkoumáme jejich strukturu a

barevnost, díváme se skrze ně na sluníčko a zjišťujeme, že krásně prosvítají. Zkoušíme jak voní a porovnáváme tuto vůni s vůní již suchého rozemnutého listu. Posloucháme, jak nám listí pod nohama šustí. Zkoušíme poslouchat se zavřenýma očima, jak ostatní jdou suchým listím. A také si děti vyzkoušejí, jaké to je, projít se se zavřenýma očima krátkým úsekem spadaneho listí.

3. krok Při volné hře v lese děti sbírají kaštiny, žaludy, různé větvičky a další přírodniny, které naleznou a které se jim líbí. Vybíráme vždy dva stejné druhy přírodnin, tak, aby i jejich velikost odpovídala, a vkládáme je do připravené krabičky. Děti poznávají stejné dvojice hmatem se zavázanýma očima. Tuto hru hrají děti na vycházce jen podle svého zájmu, později se k ní ve školce mohou vrátit.

Reflexe:

Báseň J. Kožíška děti emocionálně zaujala a vhodně motivovala pro zjišťování, co je to vlastně babí léto, použitím motivační loutky se podařilo zaujmout i mladší děti. Při procházení spadáným listím se zavřenýma očima je třeba vybrat bezpečný terén. Nespěcháme, na tuto zkoušku potřebují děti dostatek času a někdy i oporu ruky kamaráda nebo učitelky.

Šustění listí si také můžeme nahrát a později dětem tento sluchový vjem připomenout.

Nasbírané listy vylisujeme a použijeme při výtvarných činnostech.

II. část   *Jakub a babí léto*

Cíle:

Využít zkušenosti z předchozí činnosti ve výtvarné oblasti.

Upevňovat správné držení nůžek, procvičovat techniku stříhání a lepení.

Zaujmout děti četbou a prohlížením knihy.

Snažit se porozumět projevům emocí a nálad, vyjádřit svůj pocit.

Obsah:

Výroba papírových listů.

Poslech četby a prohlížení obrazové knihy *Jakub a babí léto*.

Proč byl Jakubův drak smutný - rozhovor.

Pohybová hra.

Hra s listy a přírodninami.

Pomůcky: kreslicí karton, průsvitný papír, vodové barvy, štětce, nůžky, lepidlo, kroužky (na cvičení), kaštiny (podle počtu dětí a více), další přírodniny.

Realizace:

1.krok   V ranních hodinách je dětem nabízena výtvarná činnost vycházející z pozorování listů na procházce minulý den. Technika papírové vitráže umožňuje, aby skrz listy prosvítalo sluníčko, podobně jako jsme to mohli pozorovat v přírodě. Učitelka pomáhá podle potřeby, zvláště mladším dětem.

2. krok Seznámení s knihou a četba samotná probíhá v klidné části třídy. Děti sedí v blízkosti učitelky tak, aby viděly na ilustrace. Učitelka čte pomalu a nechává emocionálně vyznít každou dvoustranu. Nechává dětem čas, aby si obrázky dostatečně prohlédly.

3. krok Rozhovor s dětmi nad knížkou. Znovu si prohlížíme ilustrace J. Kudláčka. *Kde je cesta? Ztratila se? Veliký dub má hlavu v plamenech. Proč byl Jakubův drak "smutný?* Necháme děti, aby na tyto otázky přišly samy.

4. krok Pohybová hra, při které si děti hledají svoje domečky, se v mateřských školách hraje v různých obměnách. Tentokrát je v každém kroužku - domečku umístěn kaštanek. Kroužků je o jeden méně než je dětí. Na pokyn učitelky se děti rozběhnou ke kroužkům a chytí kaštanek do ruky. Dítě, na které kaštanek nezbude, zavolá na ostatní: „Pojďte děti ven, na procházku jdeme.“ Děti vyjdou ze svých domečků a hra se opakuje. Po skončení hry si povíme, jak se děti cítily, když na ně kaštanek nezbyl. Bylo tak i Jakubovi?

5. krok Co dělal Jakub, když nenašel kaštanek? Co bychom mohli dělat my?

Hra s nasbíranými přírodninami. Na zahradě vyrábíme listové dráčky a zkusíme, jak poletí, když se pořádně rozběhneme. Jak letí smutný a jak veselý drak. Zkusíme i jiné výtvary. Podle nápadů dětí vznikají vějíře, věnečky, housenky... Z kaštanů, žaludů, větviček si dělají děti v písku mozaikové obrázky a vyrábějí postavičky.

Reflexe:

Při pohybové hře může přijít mladším dětem až příliš líto, že na ně nezbyl kaštánek. Proto nemusíme prodlužovat dobu, kdy dítě stojí osamoceno a hned zavoláním: „pojdte děti ven..." ve hře pokračovat. Situaci je možné různě přizpůsobovat přidáváním a ubíráním pomůcek. Někdy se tak dostane na všechny děti, někdy se zase ocitne bez kaštánku více dětí. Tuto situaci snášejí děti lépe.

Na zahradě, ve které neroste jírovec, je možné schovat kaštany pro skládání mozaiky do listů pod stromy. Děti si při jejich hledání znovu připomenou šustění listů a zvukomalebost v textu: *Máššš kaššššštánek. Máššš kaššššštánek.*

III. část   Loučíme se s létem a vítáme podzim

Cíle:

Vystihnout podzimní barevnost.

Posilovat vnímavost při rozlišování tvarů - stejný x jiný.

Rozvíjet výtvarnou imaginaci.

Obsah:

Výtvarná činnost - kombinovaná technika, Koláž z listů.

Pomůcky:

Temperové barvy, štětce, houbičky, čerstvé i vylisované listy, lepidla, rudky, kreslicí kartony různých velikostí.

1. krok   Četba úryvku z textu M. Lukešové, tentokrát bez obrazového doprovodu.

Jakub otevře vrátka - už už chce vyběhnout, ale slunečnice na něho volají:

„Nechod' daleko! Nechod' daleko!"

Jakub jim v běhu mává: „Počkejte tady. Já se vrátím. "

Ale kde je cesta? Ztratila se.

Jakub se brouzdá suchým listím. List za listem ze stromu pa

dá, pa

dá.

„Já mám kaštan! Mám ho!"

„Já taky! Já taky!"

„Ne, ten je můj. A můj! A můj!"

Ne - můj!

Jen Jakubova dlaň zůstala prázdná. Ani jeden kaštánek nezbyl na Jakuba.

Dlouhá ta nán sky smutný je Jakubův drak z barevných listů.

Veliký dub má hlavu v plamenech. Ale Jakuba vidí:

„ Tady máš žalud.

Na, tumáš. A další. Sbírej si. "

2.krok Povídáme si s dětmi o počasí - jak je ten letošní začátek podzimu krásný a že se s námi ještě naposledy loučí léto. Jenže brzy už takhle teplo nebude a nastane opravdový podzim.

3. krok Výtvarná činnost, děti mají možnost vybrat si výtvarnou činnost ze dvou nabízených technik.

První skupina dětí maluje stromy se zbarveným listím v podzimních barvách. Používá přitom molitanové houbičky, kterými děti malují jako štětci i otiskují a roztírají hustou

barvu. Mohou použít i otisky různých druhů čerstvých listů. Shoduje se otisk s tvarem listu? Najdeme dva stejné otisky?...

Druhá skupina dětí vytváří koláže z vylisovaných listů. Na barevně tónovaný karton nalepují děti listy a tvary dokreslují do podoby konkrétního objektu. Nejvíce se dětem zalíbil motýl, kterého si pak většina z nich vytvořila.

Ze všech výtvarných činností vznikly zajímavé práce, ze kterých jsme připravili výstavu. Na instalaci se děti také podílely.

Reflexe:

Práce ve skupinách umožňuje dětem vybrat si pro ně zajímavější výtvarnou činnost. To ovšem neznamená, že se zapojí všechny děti. Některé děti potřebují čas a nejdříve si vše pořádně prohlédnout. Nesmíme zapomínat, že je tento projekt připraven na konec měsíce září nebo začátek října, kdy se ještě některé nově příchozí děti nemusí cítit dostatečně jistě. Při práci ve skupinách je také ve třídě patřičný tvůrčí ruch. Technika malování a otisků pomocí houbiček je však dostatečně atraktivní, aby přilákala většinu dětí.

2.4 Program III.

Petr Sis: Hřej, Mozarte, hřej!

I.část

Cíle:

Získat povědomí o existenci vážné hudby

Vzbudit zájem o osobu W. A. Mozarta, motivovat děti pro četbu a prohlížení knihy.

Posilovat vztah ke knize.

Obsah: dramatická improvizace, seznámení s knihou, četba a prohlížení, pohybová hra,

Pomůcky: dlouhé šaty používané pro hru na princezny apod., vyrobené vějíře a paruka z papíru, švihadlo, bubínek, zvuková nahrávka Mozartovy skladby

1. krok Děti se podle zájmu převléknou do kostýmů (ty jsou běžně k dispozici pro spontánní hru dětí), vezmou si vyrobené vějíře apod.

Učitelka uvede děti do situace a doby : V době, kdy žili na zámku králové a královny a princové a princezny se narodil malý chlapec, Wolfgang Amadeus Mozart.

2. krok Četba a prohlížení obrazové knihy. Děti sedí tak, aby viděly do knihy, případně jim učitelka postupně ukazuje ilustrace.

3. krok Vyprávění nad knihou a dramatická improvizace.

Učitelka otevře diskusi: kdo je to hudební skladatel, co dělá; ví některé z dětí, co to znamená: - *už jako dítě byl génius*

Dramatická improvizace:

Cestování kočárem - tenkrát nejezdila auta, cestovalo se v kočáře taženém koňmi

Koncerty u dvorů -jak to vypadalo při koncertě

Hrál se zavázanýma očima, s rukama za zády - děti zkoušejí obtížnost takového hraní.

ale s ostatními dětmi si Mozart nehrál - jedno dítě v roli Mozarta stojí uprostřed kruhu, ostatní děti na něj volají a lákají ho ven. Mozart odpovídá dětem, že nesmí, proč nemůže " apod. Děti se v roli střídají.

4. krok   Pohybová hra - obměna hry Na sochy

Děti se volně pohybují po místnosti, na úder do bubínku znehybní, na zvolání „cvičíš? cvič!" běží na určené místo (k pianu).

5. krok   Děti si prohlédnou poslední dvoustránku, na které je zachycen malý Mozart v náručí svého otce. Učitelka dočte poslední pasáž a pustí dětem část skladby, např.: Houslový koncert č. 5, Malá noční hudba, Klavírní koncert č. 17 apod.

Wolfgang Amadeus Mozart žil před mnoha a mnoha lety a zanechal nám krásnou hudbu.

A celý svět ji stále poslouchá. Bravo!

Reflexe:

Kostýmy v úvodu dětem usnadní představu dávné minulosti. Postava malého Mozarta zaujme děti svým výtvarným zpracováním, podobou roztomilého chlapce. Pohybové improvizace jsou pro děti velice zajímavé, pokud se do nich zapojí i učitelka. Do vytváření obrazu, jak to vypadá u královského dvora, se do činnosti samy zapojí i mladší děti

v kostýmech. V roli malého Mozarta pak děti zažily pocity, které pak vyjadřovaly slovy:
„nemohla jsem nic dělat, bylo mi to líto, chtěl jít ven, ale bál se, byl poslušný.“

II. část

Cíle:

Rozlišovat sluchově tóny a zvuky, orientovat se podle sluchu.

Spolupracovat s ostatními.

Citlivě vnímat hudbu a výtvarně zachytit své pocity.

Podpořit odvalu některých dětí k výtvarnému vyjadřování.

Obsah:

Připomenutí knihy Petra Síse: Hřej, Mozarte, hřej - prohlížení.

Hudební hádanky a hry.

Poslech skladby W. A. Mozarta.

Pomůcky: klavír, kopie notového zápisu, nůžky, temperové barvy, štětce, lepidlo,
kreslicí karton, budík, šátek, nahrávka skladby W. A. Mozarta (Symfonie č.40 G moll)

1. krok Prohlížení knihy, připomenutí situací z předešlého dne, rozhovor nad
výtvarným ztvárněním notového zápisu v knize.

2. krok Hudební hádanky a hry:

Děti rozlišují silný a slabý tón a reagují pohybem: silný tón - slon, slabý tón - myška.

Rychlé a pomalé tempo: koník x šneček.

Vysoký a nízký tón: skřivánek x medvěd.

Hra: Ptáčku, zazpívej!

Dítě se zavázanýma očima hádá kamaráda podle hlasu, určuje, z které strany se zvuk ozývá.

Hra: Najdi, kde je schovaný budík.

Skupina dětí hledá schovaný budík podle sluchu. Vydří všichni potichu, abychom budík slyšeli a našli?

3. krok Poslech skladby W. A. Mozarta a vyjádření prožitku ve výtvarné činnosti.

Děti si vybírají výtvarný materiál podle svého uvážení a pracují ve skupinkách, vždy po třech nebo po čtyřech.

Reflexe:

Tvořily při poslechu skladby. Některé děti pojaly svoji práci jako záznam skladby, jiné výtvarně zpracovaly svůj zážitek z percepcie knihy.

Závěr

V praktické části své práce jsem naznačila způsob, který umožňuje zprostředkovat co nejúčinněji zážitek z percepce obrazové knihy i ve větší skupině dětí. Pro svůj projekt jsem zvolila obrazové knihy Mileny Lukešové a Jana Kudláčka *Bílá zima* a *Jakub a babí-léto*. Tyto obrazové knihy (spolu s knihami *Čáp* a *Holčička a déšť* stejné autorské dvojice) představují nejčistší podobu obrazové knihy, splňující všechny požadavky kladené na tento knižní typ. I v současné době nadále zůstávají modelem, slovy V. Nezkusila, osobitou českou školou obrazové knihy (in Chaloupka, O., 1985). Třetím dílem, které se stalo východiskem pro můj projekt, je obrazová kniha Petra Síse *Hřej, Mozarte, hřej*. Dílo tohoto autora vyniká originalitou ilustračního zpracování a novým přístupem k propojení textové a obrazové roviny.

Lyričnost a potřeba současného vnímání obrazové i textové roviny kladou na práci s obrazovou knihou v mateřské škole větší nároky.

V projektu jsem si ověřila, že předem připravená situace, prostředí a promyšlený postup při prezentaci knihy a následné práci s ní tyto překážky minimalizuje. Prožitkovost se při takovémto postupu znásobuje a obohacuje se o nové zážitky, které děti získávají při komunikaci a společných činnostech s ostatními dětmi. Posiluje se tak zájem o daný příběh, jeho postavy, a tím i zájem o knihu celou, jakožto zdroj zajímavých prožitků. Ověřila jsem si, že pokud se děti při percepci knihy setkávají s již známými, podobnými nebo přímo zažitými skutečnostmi, stávají se vnímavějšími i pro náročnější literární

texty. Pozorováním reakcí dětí, jejich zaujetím, a také tím, jak se děti ke knihám později samy individuálně vracely, se mi potvrdil předpoklad, že intencionální obrazová kniha

dokáže plně zaujmout dětského vnímatele a následně tak motivovat dítě pro zvládnutí dovednosti číst. Předpokládá to ovšem promyšlený scénář, vhodný stupeň náročnosti textu, symbiózu s poutavým a nápaditým výtvarným zpracováním.

V neposlední řadě znamená práce s obrazovou knihou také obohacení osobnosti pedagoga i metodiky v mateřské škole. Obrazová kniha pro něj v sobě skrývá obrovské množství podnětů i zážitků, nejprve při samotné percepci dětmi, kdy na malé vnímatele působí slovo a obraz současně. A také tím, že obrazová kniha i po přečtení může povzbuzovat k odkrývání dalších tajemství a získávání informací. Ty pak bude dále zkoumat a hledat, buď s dětmi nebo sám.

Literatura

Prameny:

Fixl I, Brukner, J. *Samá voda*. Praha: Albatros, 2007. ISBN 978-80-0001911-6.

Gebhartová, V., Šplíchal, A. *Říkání pro radost*. Praha: Axióma, 2005.

ISBN: 80-7292-098-7.

Havel, J., Wagnerová D. *Kdo vodí koně po pěší zóně?* Praha: Orbis, 1994.

ISBN 80-235-0033-3.

Hrubín F., Zmatlíková H. *Hrajeme si celý den* Praha: Albatros, 2001. ISBN: 80-00-00891-2.

Jágr, M. *Kluk s křídly*. Praha: Albatros, 1980.

Lada, J. *Říkadla*. Praha: Albatros, 1990. ISBN: 80-00-00172-1.

Lauda, R. *Radosti malých*. Praha: Panorama, 1987.

Lukešová, M., Krejčí, Z. *Katka volá na zvířátka*. Praha: Albatros, 1971.

Lukešová, M., Kudláček, J. *Bílá zima*. Praha: Albatros, 1978.

Lukešová, M., Kudláček, J. *Čáp*. Praha: Albatros, 1979.

Lukešová, M., Kudláček, J. *Holčička a déšť*. Praha: Albatros, 1974.

Lukešová, M., Kudláček, J. *Jakub a babí léto*. Praha: Albatros, 1976.

Lukešová, M., Kudláček, J. *Oslíčkové*. Praha: Albatros, 1972.

Lukešová, M., Sonnbergová, M. *Obr-Dobr Pejsánek a ztracený dům*. Praha: Albatros, 1983.

Lukešová, M., Walterová, J. *Kamkámek*. Praha: Albatros, 1982.

Lukešová, M., Zmatlíková, H. *Kdo chce kořátko*. Praha: Albatros, 2004.

ISBN: 80-00-01269-3.

Miler Z., Brukner, J. *Jak Krtek cestoval*. Praha: Euromedia Group, k.s.- Knižní klub, 1992.

ISBN 80-7202-779-4.

Miler Z., Brukner, J. *Krtkův den*. Praha: Albatros, 1991. ISBN 80-00-00227-2.

Miler Z., Petiška E. *Jak krtek ke kalhotkám přišel*. Praha: Albatros, 1986.

Miler Z., Žáček J. *Veselé Vánoce*. Praha: Euromedia Group, k.s. - Knižní klub, 2004.

ISBN 80-242-1328-1.

Mrázková, D. *Co by se stalo, kdyby...* Praha: Albatros, 1980.

Mrázková, D. *Můj medvěd Flóra*. Praha: Albatros, 1973.

Neborová, A. *Oskar a Mimi*. Praha: Brio, 2004. ISBN 80-86113-73-6.

Petiška, E., Zmatlíková, H. *O Jabloňce*. Praha: Albatros, 2002. ISBN 80-00-01013-5.

Petiška, E., Zmatlíková, H. *Kam se schoval nůž*. Praha: Albatros, 1984.

Preissig, V. *Byl jeden domeček*. Praha a Litomyšl: Paseka. 1996.

Sis, P. *Hřej, Mozarte, hřej*. Praha: Raketa, 2006. ISBN:80-86803-07-4.

Sis, P. *Tři zlaté klíče*. Praha: Albatros, 2001. ISBN:80-00-00969-2.

Skála, F. *Jak Cílek Lidu našel*. Praha: Meander, 2006. ISBN: 80-86283-44-5.

Urbánková, D. *Byl jeden dům*. Praha: Baobab, 2004. ISBN 80-903276-2-1.

Odborné publikace knižní:

Budínská, H. *Hry pro šest smyslů*. Praha: NIPOS, 2004. ISBN 80-7068-187-X.

Cikánová, K. *Malujte si s námi*. Praha: Aventinum, 1997. ISBN 80-85277-84-0.

Čeňková, J. a kol. *Vývoj literatury pro děti a mládež a její žánrové struktury*. Praha:

Portál, 2006. ISBN: 80-7367-095-X.

Gebhartová, V. *Literatura pro děti*. Praha: SPN, 1987.

- Gebhartová, V. Básnická tvorba Mileny Lukešové. In *Filologické studie XVII*. Praha: Univerzita Karlova, 1998, s. 83-97.
- Heřman, Z. *Říkat pravdu s úsměvem*. Praha: Albatros, 1984.
- Hutařová, I., Hanzová, M. *Současní čeští spisovatelé knih pro děti a mládež*. Praha: Tauris, 2003. ISBN 80-211-0461-9.
- Chaloupka, O. *Rozvoj dětského čtenářství*. Praha: Albatros, 1982.
- Chaloupka, O. a kol. *Čeští spisovatelé pro děti a mládež*. Praha: Albatros, 1985.
- Koťátková, S. a kol. *Vybrané kapitoly z dramatické výchovy*. Praha: Karolinum, 1998. ISBN: 80-7184-756-9.
- Lederbuchová, L. *Průvodce literárním dílem*. Jinočany: H a H 2002. ISBN 80-7319-020-6.
- Mertin, V., Gillernová, I. *Psychologie pro učitelky mateřské školy*. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-799-X.
- Mišurcová, V., Severová, M. *Děti, hry a umění*. Praha: ISV, 1997. ISBN: 80-85866-18-8.
- Nezkusil, V. *Studie z poetiky literatury pro děti a mládež*. Praha: Albatros, 1983.
- Opravilová, E. *Knih jako prostředek výchovy*. Praha: Univerzita Karlova, 1984.
- Opravilová, E., Gebhartová, V. *Rok v mateřské škole*. Praha: Portál, 2003. ISBN: 80-7178-847-3.
- Peterka, J. *Teorie literatury pro učitele*. Praha: Univerzita Karlova, 2006. ISBN: 80-7290-244-X.
- Průcha, J., Walterová, E., Mareš, J. *Pedagogický slovník*. Praha: Portál 2001. ISBN: 80-7178-579-2.
- Rosová, M. Tradičnost a inovace v knižní tvorbě pro předčtenáře. In *Cesty současné literatury pro děti a mládež: tradičnost - inovace*. Knihnice Ladění. Brno. Ústav literatury pro mládež při MU, 2003. s.65-71. ISBN: 80-903339-0-7.

Řičan. P. *Cesta životem*. Praha: Portál, 2004. ISBN: 80-7367-124-7.

Stehlíková, B. *Cesty české ilustrace v knize pro děti a mládež*. Praha: Albatros, 1984.

Tenčík, F. *Slovníček literárníchpojmii*. Praha: Albatros, 1976.

Ulrychová, I., Gregorová, V., Švejdová, H. *Hrajeme si spohádkami*. Praha: Portál, 2000.

ISBN 80-7178-355-2.

Urbanová, S. *Meandry a metamorfózy dětské literatury*. Olomouc: Votobia, 2003.

ISBN: 80-7198-548-1.

Urbanová S., a kol. *Sedm klíčů k otevření literatury pro děti a mládež 90. let XX. století*.

Olomouc: Votobia, 2004. ISBN: 80-7220-185-9.

Vágnerová, M. *Vývojová psychologie*. Praha: Karolinum, 1999. ISBN: 80-7184-803-4.

Seriálové publikace:

Lukešová, M. *Interview* (ptal se K. Hvízd'ala) *Zlatý máj*, 1976, č.7, s.464.

Petiška, E. *Leporelo hledá své místo v literatuře*. *Zlatý máj* 1, 1957, č. 12, s. 365-367.

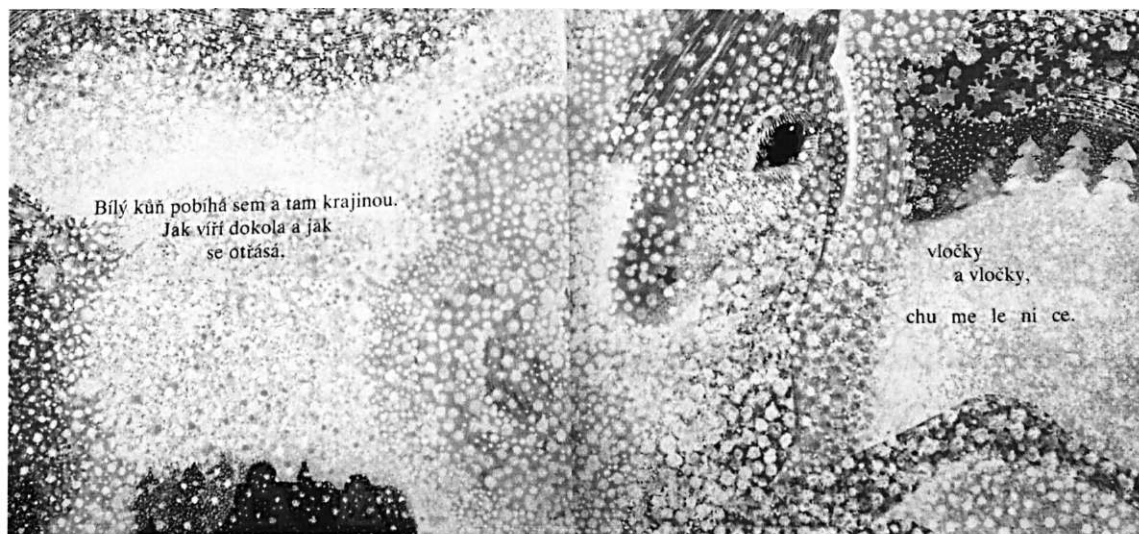
Resumé

Diplomová práce se zabývá typologií knih pro děti v předškolním věku. V teoretické části jsou vymezeny charakteristické znaky jednotlivých typů a podrobněji popsány vývoj a proměna stěžejních specifických typů knih pro období pregramotnosti - leporela a obrazové knihy. V praktické části je vypracován pedagogický projekt na základě literárního textu, jehož cílem bylo najít způsob, jak zprostředkovat zážitek z percepce obrazové knihy dětem v mateřské škole.

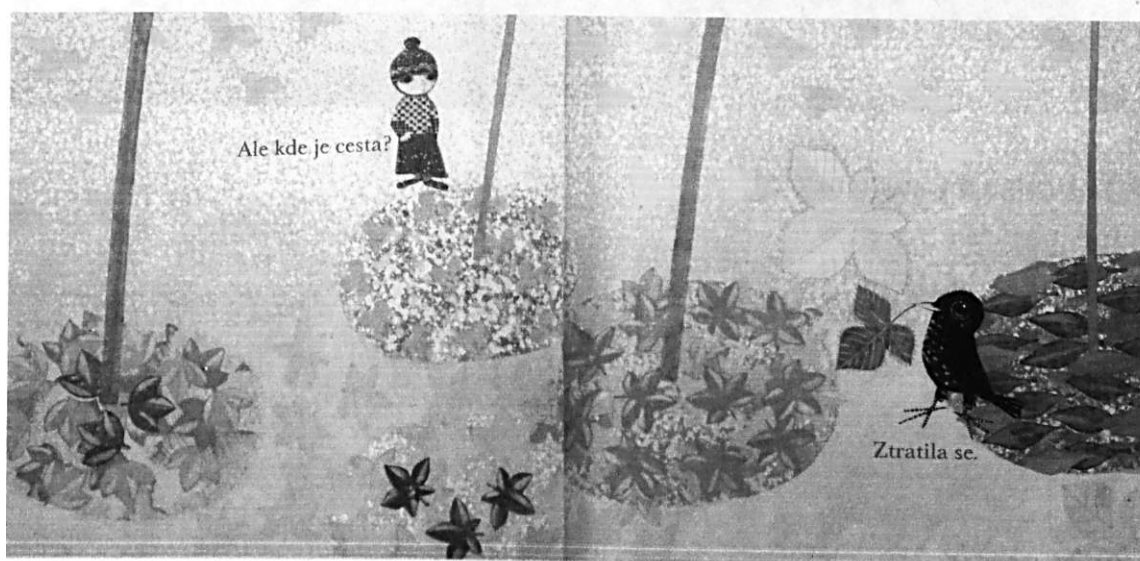
Klíčová slova

literatura pro děti a mládež, percepce literárního díla v období pregramotnosti, základní typy knih pro děti, leporelo, obrazová kniha, pedagogický projekt na základě literárního textu

Příloha 1

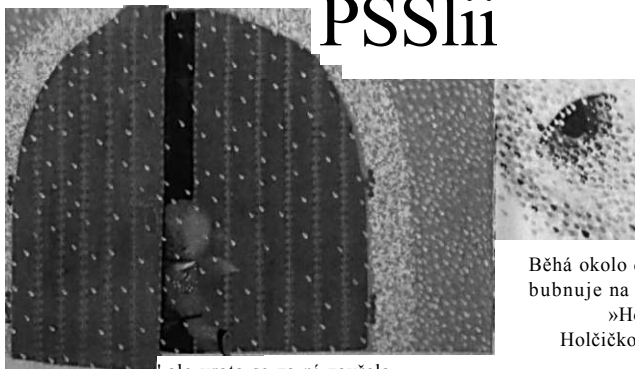
M. Lukešová-J.Kudláček: Bílá zima

M. Lukešová-J.Kudláček: Jakub a babí léto

Děšť už už chtěl vklouznout do vrat za holčičkou.

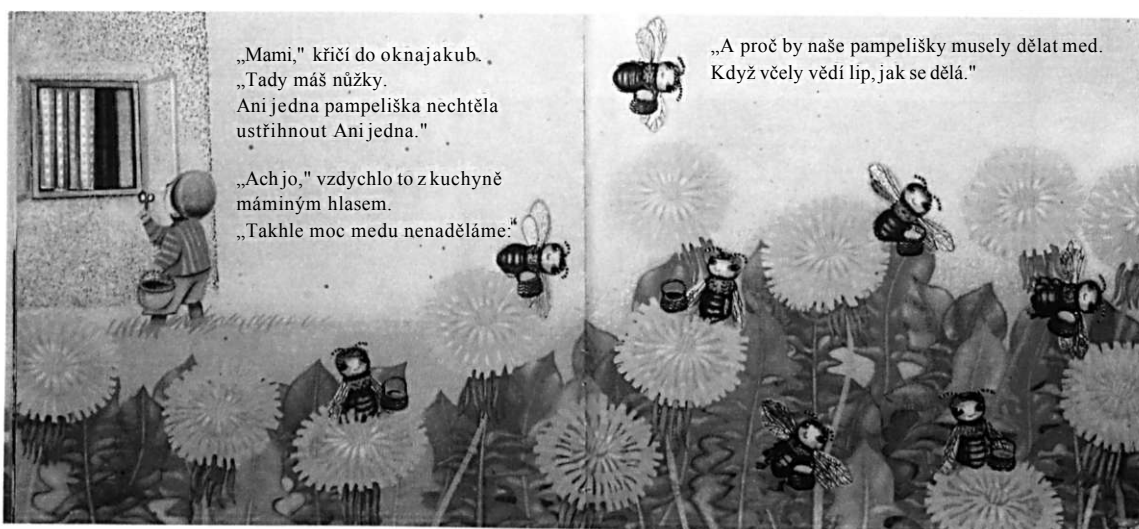
Dešti to přišlo lito a rozplakal !

ale vrata se za ní zavřela
a nepustila ho dovnitř.

Běhá okolo domif, fúká ria okna,
bubnuje na Sřechu
»Holčičko P*
Holčičko!«

M. Lukešová-J.Kudláček: Holčička a děšť

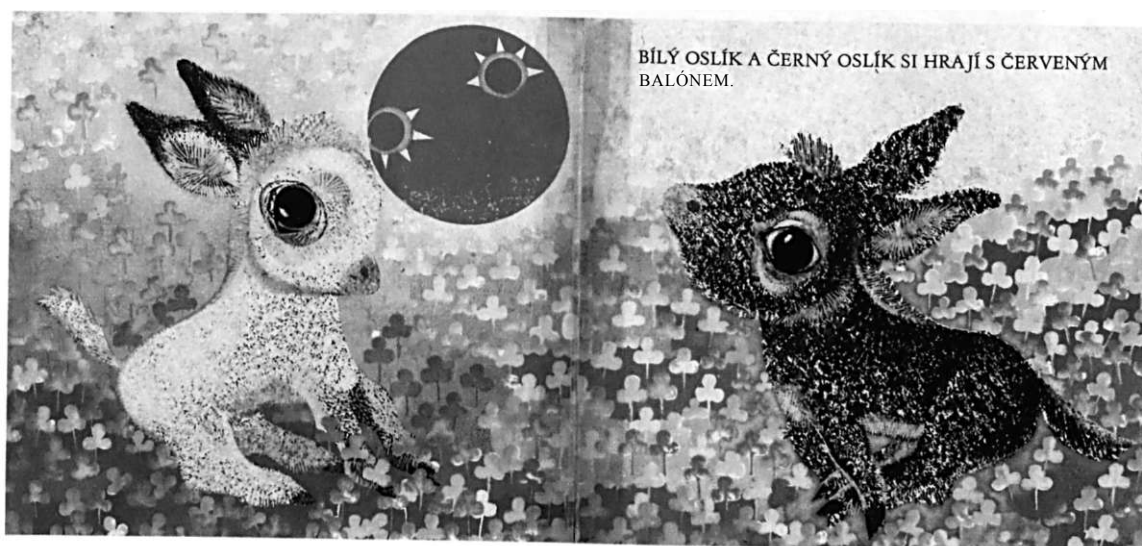

„Mami," křičí do oknajakub.
„Tady máš nůžky.
Ani jedna pampeliška nechtěla
ustříhnout Ani jedna." "

„Ach jo," vzdychlo to z kuchyně
máminým hlasem.
„Takhle moc medu nenaděláme:"

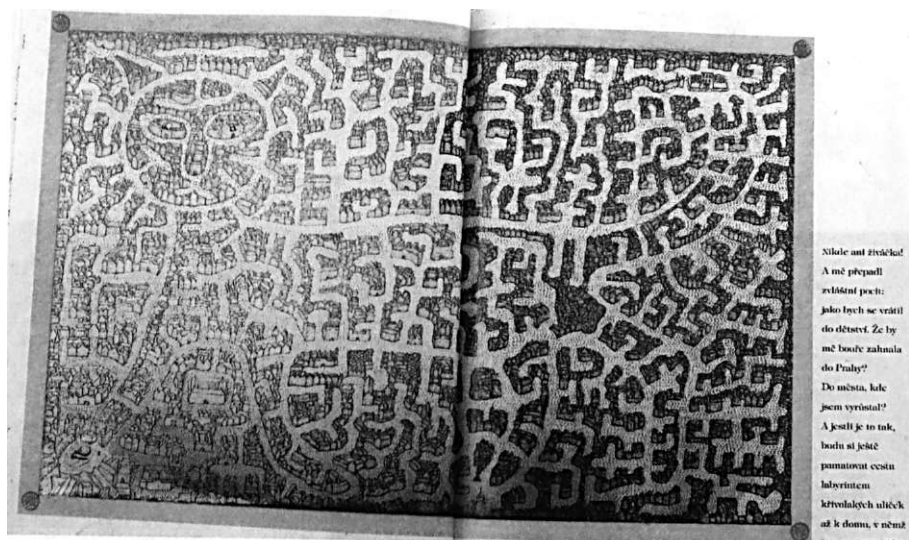
„A proč by naše pampelišky musely dělat med.
Když včely vědí líp, jak se dělá." "

M. Lukešová-J.Kudláček: Čáp

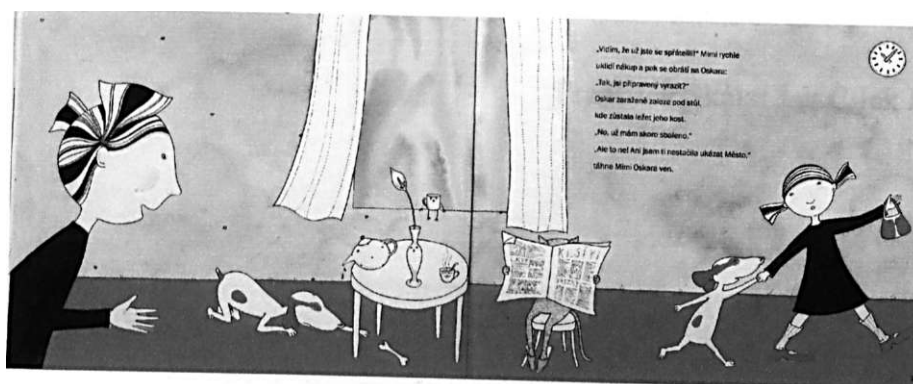

BÍLÝ OSLÍK A ČERNÝ OSLÍK SI HRAJÍ S ČERVENÝM
BALÓNEM.

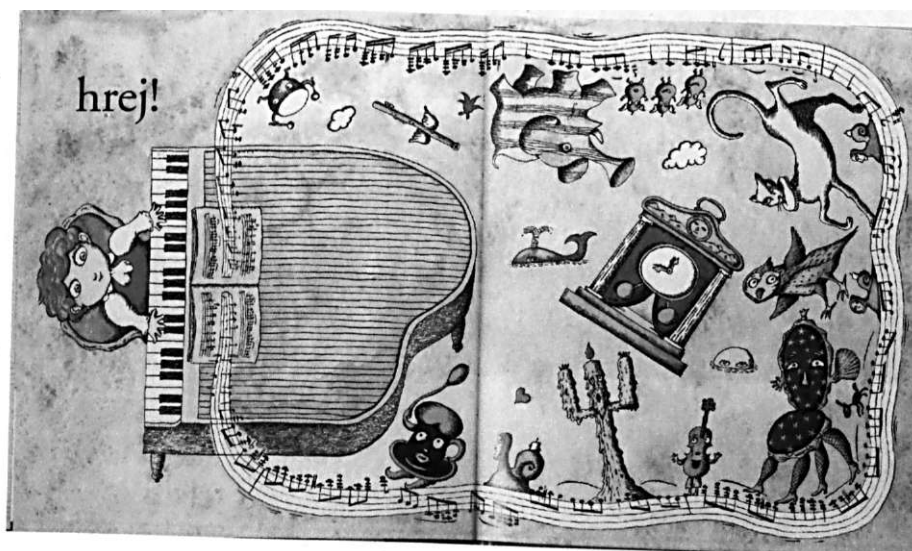
M. Lukešová-J.Kudláček: Oslíčkové

Petr Sis: Tři zlaté klíče

Anna Neborová: Oskar a Mimi

Petr Sis: Hřej, Mozarte, hřej

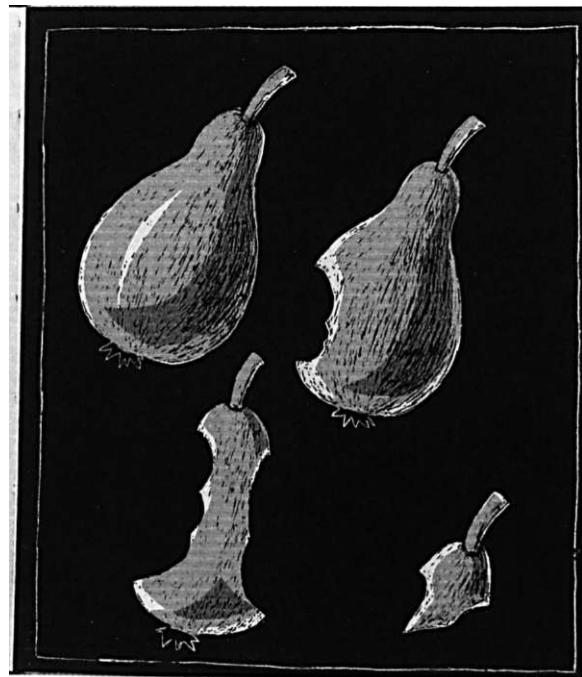
Cílka vzbudilo slunce a bylo mu tak blaze, jako by mu teprve dneska začal skutečný život.

Po snídani mu Lída ukázala svůj poklad. Kouzelné zrcátko. Člověk v něm uviděl, na co pomyslel. -To ti můžu ukázat svůj domek." zaradov al se Cílek. ..No tak ukaz." A dívali se spolu, jak si to Crtek pěkně zařídil. ..Stejně bude lepší, když se přijdeš podívat. Není to tak daleko."

František Skála: Jak Cílek Lídu našel

Seděla uvnitř
a jedla hrušku.

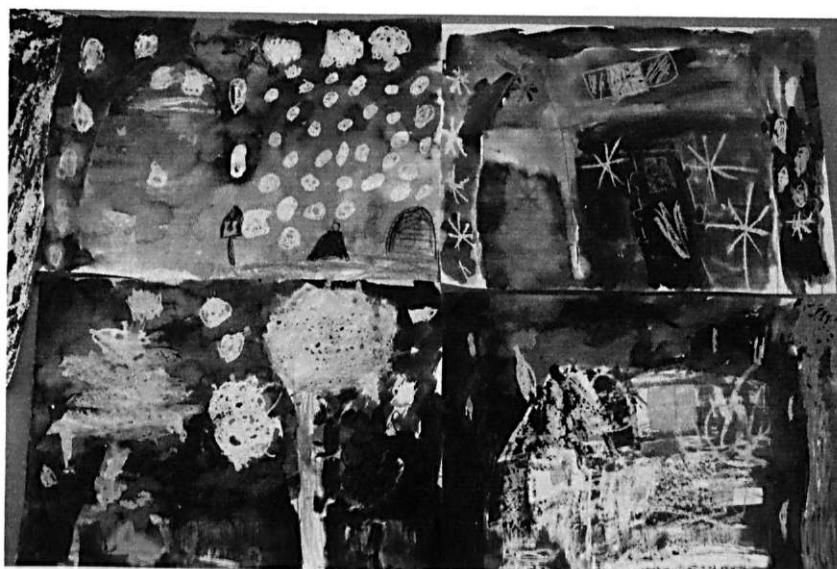
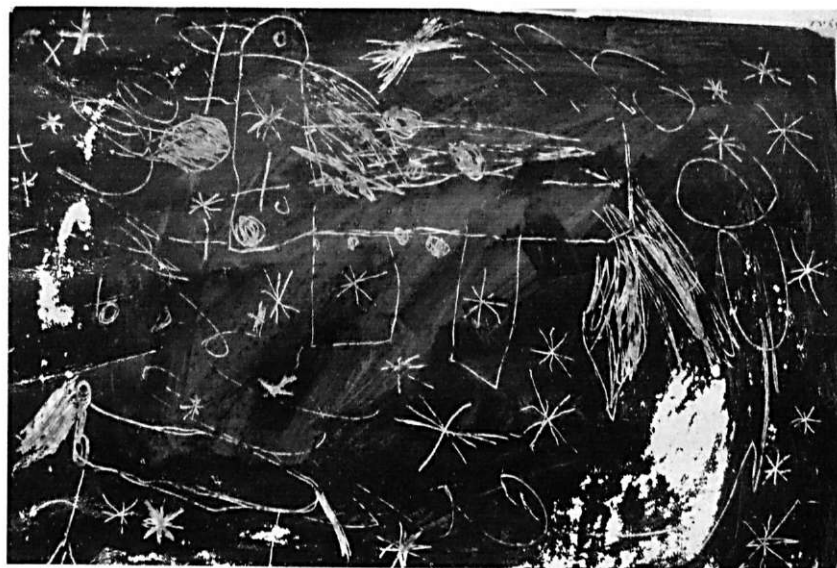

Dagmar Urbánková: Byl jeden dům

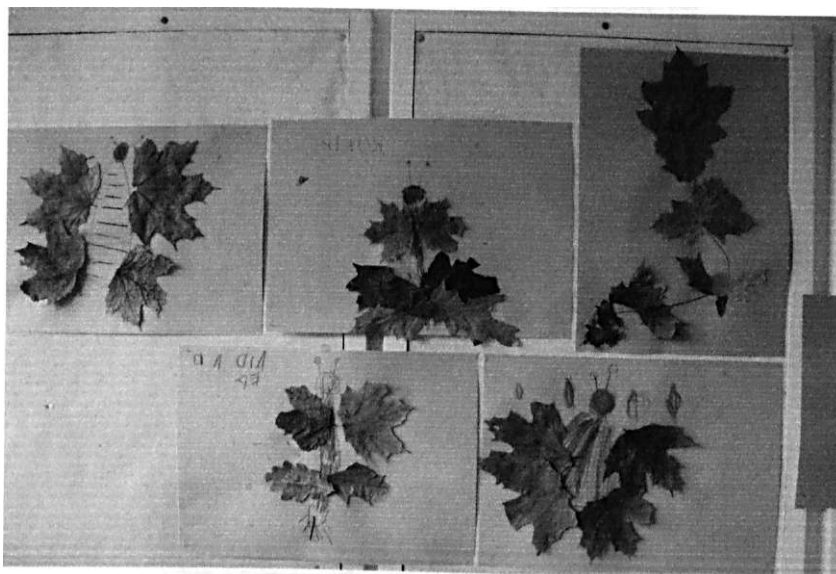
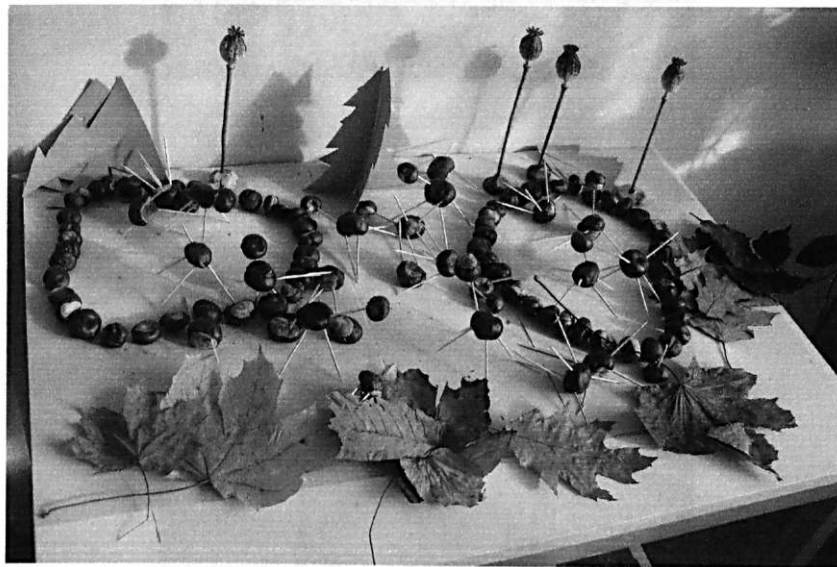

Příloha 2

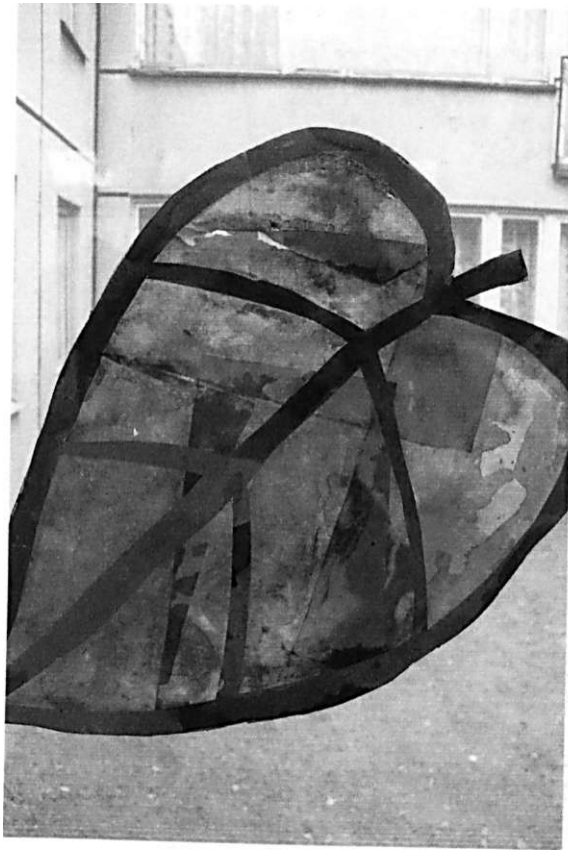
Program I. Bílá zima

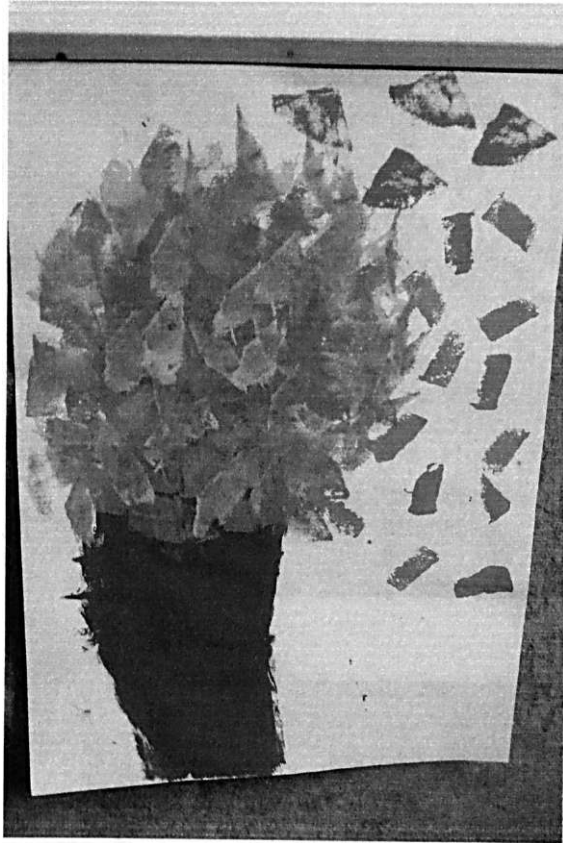

Program II. Jakub a babí léto

Program III. Hřej, Mozarte, hřej

